

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ПАНДЕМІЇ 2020 Р.**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконав:

студент 6 курсу, групи 605
спеціальності 052 – Політологія

Комолов А.В.

Керівник:

д. політ. н., проф. Юрійчук Є.П.

(прізвище та ініціали)

Рецензенти _____

(прізвище та ініціали, кафедра, університет)

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 6

від 2 грудня 2021 р.

завідувач кафедри _____ проф. Круглашов А.М.

Чернівці – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ	7
1.1. Теоретико-концептуальні підходи вивчення виборчих процесів.	7
1.2. Аналіз джерельної бази дослідження.	18
РОЗДІЛ 2 СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	255
2.1 Пандемічні виклики як чинник кореляції нормативно-правового регулювання виборчих процесів у світі.....	255
2.2 Легітимаційні особливості реалізації виборчих процесів в умовах пандемії в інших країнах.....	33
РОЗДІЛ 3 МОЖЛИВОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	44
3.1 Нормативно-правове підґрунтя виборчого процесу в Україні та шляхи його удосконалення.	44
3.2 Реалізація виборчого процесу в Україні в умовах пандемії як чинник легітимації влади.	63
3.3 Порушення та контроль виборчого процесу 2020 року.	77
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	107

ВСТУП

Актуальність теми. Виборчий процес відіграє неабияку роль в політичному житті країни, оскільки він є фундаментальним та обов'язковим елементом політичного життя щодо формування основних структурних елементів політичної системи держави. Виборча кампанія, як складник виборчого процесу, завдяки вдало підібраній і вміло реалізованій сукупності виборчих технологій визначає результат кульмінаційного акту життя країни – голосування під час виборів, від якого залежить майбутній політичний курс країни та визначаються представники політичної еліти, політичні партії, що визначатимуть вектор розвитку та прийматимуть відповідні політичні рішення. Останні роки реалізація виборчого процесу в усіх державах світу неймовірно ускладнилася внаслідок наявності пандемії COVID-19. Вимушені обмеження поведінки суб'єктів виборчого процесу, обмеження та порушення їх прав і свобод гостро поставили питання його відповідності демократичним принципам виборів і, відповідно, легітимності новообраних органів. Україна останні роки перебуває в особливих умовах щодо організації та проведення виборчого процесу, що зумовлено наявністю гібридної агресії Російської Федерації проти України, окупації частини її території та необхідністю пристосовуватися до виборів у особливих умовах. Пандемічні виклики поставили перед владою нові реалізаційні завдання щодо виборів. Однак, осмислення вчинених кроків і визначення подальших дій у ньому напрямку поки що бракує. Відсутність системних і комплексних досліджень із даної проблематики та триваючі обставини карантинних обмежень в умовах пандемії актуалізують звернення до окресленої проблеми.

Об'єктом дослідження магістерської роботи було обрано виборчі процеси в умовах пандемії, **предметом** – виборчий процес в Україні 2020-го року.

Мета дослідження – виявити особливості та проблеми виборчих процесів в умовах пандемії, запропонувати можливі зміни та шляхи

удосконалення виборчого процесу України в умовах пандемічних обмежень.

Досягнення окресленої мети магістрантом було визначено через вирішення наступних завдань:

- визначення теоретико-методологічних аспектів дослідження виборчих процесів;

- узагальнення та групування набутого міжнародного досвіду регулювання виборчих процесів в умовах пандемії;

- аналіз нормативно-правових засад виборчого процесу в Україні, дослідження реалізаційної практики українського виборчого процесу в умовах пандемії та пропозиція шляхів і засобів для його удосконалення.

Методи та методологія дослідження. Поставлені у магістерській роботі завдання можливо було виконати при використанні системного, інституціонального та порівняльно-правового підходів за допомогою таких загальнонаукових методів:

- аналізу – задля виокремлення проблемних складників виборчого процесу;

- синтезу – задля поєднання усталених зв'язків між складниками виборчого процесу у взаємозв'язку з дієвою політичною системою;

- методи індукції та дедукції – задля визначення можливостей використання світового досвіду організації та проведення виборчих процесів в умовах пандемії в Україні;

- узагальнення – для формулювання ґрунтовних висновків на основі виокремлених особливостей;

- конкретизації – для вивчення окремих прикладів виборчих процесів.

Автором було використано низку спеціальних методів:

- порівняльно-історичний – щодо вивчення світового досвіду проведення виборів в умовах пандемії в історичній ретроспективі;

– порівняльно-правовий метод – щодо комплексного порівняння правових явищ, нормативно-правових актів із регулювання виборчих процесів;

– критичний метод – щодо оцінки очікуваних результатів політичних рішень стосовно виборів із наслідками;

– статистичний метод – щодо використання та аналізу статистичних даних виборчих процесів та динаміки пандемії при аргументації політичних рішень і легітимності виборів.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше в українській політичній науці зроблено спробу систематизувати та узагальнити досвід організації та реалізації виборчого процесу в умовах карантину, комплексно розкрити проблему легітимації влади через вибори в особливих умовах пандемії з огляду на неможливість дотримання усіх вимог легітимності демократичного виборчого процесу та проаналізовано виборчий процес в Україні 2020 р.

Практичне значення результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані для актуалізації та, відповідно, покращення методики викладання навчальних курсів, а разом з ними – й методичних рекомендацій для студентів спеціальностей «Політологія» та «Публічне управління та адміністрування». Крім того, завдяки проведеному аналізу, окремі шляхи вирішення проблем та зауваження щодо існуючих прогалин виборчого процесу України можуть бути прийняті для подальшої роботи у законодавчій площині.

Структура магістерської роботи відповідає поставленій меті і завданням. Структурно вона складається зі вступу, трьох розділів з викладенням основного матеріалу, висновків, списку використаних та додатків до роботи. Загальний обсяг роботи складає 123 сторінки, із них обсяг основного тексту налічує 87 сторінок. Список використаних джерел містить 159 найменувань.

Апробація дослідження. Результати дослідження апробовані на низці наукових конференцій: II Пан'європейській конференції в Україні «Україна: 30-ть років європейським шляхом» 11 вересня 2021 р., на XI Міжнародній науково-практичній конференції 27 травня 2021 року, а також обговорено на методичному семінарі кафедри політології та державного управління.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Теоретико-концептуальні підходи вивчення виборчих процесів.

Дослідження виборчих процесів у сучасному світі потребує уважного ознайомлення та осмислення напрацьованого теоретико-концептуального матеріалу задля використання їх для аналізу в особливих умовах. Саме поняття «виборчий процес» досить недавно увійшло до категоріального апарату вітчизняних науковців. Раніше послуговувалися терміном «порядок виборів», у радянські часи – «виборча кампанія», «вибори». Причому наукою державного управління та правом вибори розглядалися як державно-правовий інститут, однак розуміння цього терміну постійно еволюціонувало. Якщо в СРСР їх, насамперед розглядали через призму участі громадян у державному управлінні, то тепер їх розуміння значно ширше. І тільки під час реформування виборчої системи наприкінці 1980-х – першій половині 1990-х років воно стає окремим предметом дослідження.

Вже за часів незалежності, дослідники, зокрема Ю. Ключковський та Д. Ковриженко, у своїх працях розглядають вибори як державноуправлінський процес, здійснюваний у межах чіткого правового регулювання, та практично ототожнюють його з терміном «виборчий процес» [12, с. 24]. Переважно, таку саму думку – ототожнювання «виборів» зі схожими за змістом термінами «виборчий процес» або «електоральний процес», можна спостерігати і в масовій культурі та у статтях ЗМІ. В цілому, концепція «виборчого процесу» пояснюється сучасними науковцями не як одномоментний акт, а як розтягнутий у часі і складний за своїм наповненням процес. У такому виді він постає як комплекс змістовно та структурно пов'язаних взаємодій, об'єднаних у відповідні процедури та стадії, що, як організаційно-правова форма реалізації суб'єктивного виборчого права. Разом з тим, процес є відображенням технології та послідовності залучення

виборців до процесу формування складу органів влади на різних рівнях [32].

Зазвичай, у дослідницькому середовищі науковці виокремлюють два підходи до розуміння змісту виборчого процесу. Перше трактування цього поняття базується на *політико-соціологічному* аспекті. Відповідно до нього, виборчий процес є складовою частиною процесу політичного, що постає як реальний зміст усіх виборів, що відбуваються в країні. Як форма прямої демократії, вибори за своєю суттю є доволі багатограним явищем. Одним з головних елементів цього явища постає сам виборчий процес як політичний механізм поновлення представницьких та виборних інститутів публічної влади. Таким чином, виборчий процес характеризується як публічний, прозорий політичний процес, до якого на конкурентних засадах можуть долучатися різноманітні політичні гравці, і в межах якого реалізується політична правосуб'єктність громадян-виборців; крім того, через їх волевиявлення відновлюється і легітимується діяльність виборних інститутів влади.

Виборчий процес як невід'ємна складова соціального й політичного процесу – розподілена в часі сукупність людських дій і правил, за якими вони взаємодіють між собою. У цьому розумінні всі сторони виборчого процесу постають його рівноправними компонентами, що безпосередньо пов'язані з виборами. У політико-соціологічному аналізі правову складову виборчого процесу не розглядають як провідну (хоча такий аспект і входить до переліку найважливіших), що дозволяє точніше розглянути його приховані можливості та механізми.

Уподобання електорату, виборча участь, політична і правова культура виборців, процес навчання усіх без виключення учасників та залучених до виборчого процесу сторін, прозорий публічний контроль за виборами, аспекти програми підготовки модельних виборчих законів (кодексів), процес діяльності політичних партій не лише безпосередньо у ході виборчої кампанії, роль ЗМІ у висвітленні перебігу виборчого процесу тощо – всі

аспекти постають як важливі чинники в політико-соціологічному аспекті дослідження.

Важливе місце в такому підході займає *виборча інженерія* як один із найрозповсюдженіших видів політичного маркетингу, які використовують у ході політичної конкуренції за потенційні місця в гілках представницької та виконавчої видів влад.

Виборча інженерія є формою адаптації виборчих процедур до того, як саме будуть реалізовані інтереси правлячої та політичної еліт у аспекті збереження, або завоювання нової влади в державі (або на іншому – регіональному чи локальному рівні).

Для утримання політичної влади за допомогою демократичних процедур, владна еліта вдається до наступних основних методів виборчої інженерії:

- зміна виборчих процедур;
- стимулювання та переміщення виборців з одних виборчих округів до інших;
- маніпулювання межами виборчих округів;
- вибір відповідного часу для проведення виборів;
- добір лояльного до правлячої еліти складу виборчих комісій.

Другий підхід до розуміння виборчого процесу – *політико-правовий*.

Виборчий процес як політико-правова категорія і одночасно категорія виборчого законодавства і практики його застосування, у тому числі судової, використовується в широкому та вузькому значенні та його конкретне використання визначається часовими рамками його структурного розкриття у вигляді послідовності стадій виборчого процесу.

В широкому значенні виборчий процес поглинає зміст поняття виборчої кампанії як періоду з дня прийняття рішення про початок виборів до дня офіційного опублікування результатів виборів, є способом реалізації суб'єктивного політичного права, адже він покликаний відображати

технологію залучення виборців до процесу здійснення влади. За визначенням Ю. А. Веденєєва, виборчий процес постає як технологічна інфраструктура та форма реалізації конституційних способів організації періодичних виборів, що відбуваються на вільних засадах, а також забезпечення виборчих прав людини і громадянина країни у межах встановленої законодавством послідовності імплементації визначеного комплексу виборчих дій і процедур [42, с. 255-256].

Схоже визначення надається і в Юридичній енциклопедії України: «Виборчий процес – це один з елементів виборчої системи, що забезпечує організацію проведення виборів у встановленому порядку» [106, с. 119].

У вузькому юридичному значенні поняття виборчого процесу як формалізованого явища включає в себе встановлену сукупність стадій, які містять сукупність конкретних виборчих процедур та виборчих дій, забезпечують їх цілісність і легітимність результатів виборів. В. М. Белоновський наголошує, що неправильно розглядати виборчий процес тільки в контексті забезпечення реалізації активного та пасивного виборчого права, оскільки він є явищем нейтральним до процесу самих виборів, супроводжує їх за розробленою законодавцем визначеною схемою та включає порядок послідовних дій при формуванні представницьких органів влади. Водночас сам виборчий процес не може надати гарантій, які забезпечують захист і реалізацію виборчих прав. Вони можуть бути створені тільки законодавцем. У тоталітарних державах вибори теж передбачають виборчий процес і не можуть бути проведені поза встановленим стадійним порядком. Однак в такому розумінні система гарантій не може виконувати функції забезпечення виборчого процесу, оскільки вибори можуть проходити і без них, але неможливі поза виборчим процесом [10, с. 643].

Відома українська науковець, колишня заступник голови ЦВК М. І. Ставнійчук висловлювала власне бачення виборчого процесу, яке в подальшому отримало законодавче закріплення. У свою чергу, виборчий

процес визначено як регламентовану законодавством України про вибори діяльність уповноважених органів та громадян України, що спрямована на формування конституційного якісного і кількісного складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування [61]. Виборчому процесу властиве здійснення у встановлений Виборчим кодексом період часу, виборчих процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та офіційним оголошенням їх результатів [18].

Стадії є елементами виборчого процесу, які включають в себе сукупність конкретних виборчих процедур та виборчих дій. Виборчі дії розуміють як конкретні вчинки та рішення учасників виборчого процесу, направлені на досягнення результату, тобто обрання. Це більше спеціальний зміст терміну, пов'язаний з вивченням функціонування виборчого права як інституту.

Таким чином, сутність виборчого процесу як явища, спрямованого на досягнення юридичного результату, є урегульована законом та іншими соціальними нормами сукупність стадій. Для того, щоб забезпечити досягнення результату та його оформлення у мандаті, як відповідному документі, використовуються етапи, що забезпечують не лише цілісність, але й легітимність результатів виборів. На додачу, вони також включають в себе сукупність конкретних виборчих процедур і дій індивідів, органів, організацій та груп з підготовки та проведення виборів до органів публічної влади.

В своїх працях Р. Хусаїнов розрізняє такі складники виборчого процесу:

- інституційний (стадії);
- суб'єктивний (суб'єкти та їх поведінка);
- технологічний (організаційне виконання та технології).

Інституційно виокремлюють наступні стадії виборчого процесу:

1. Призначення виборів.

2. Утворення виборчих округів.
3. Формування виборчих дільниць (секцій).
4. Створення виборчих органів.
5. Реєстрація виборців.
6. Висування та реєстрація кандидатів (списків кандидатів).
7. Агітаційна кампанія та фінансування її заходів. Формування виборчих фондів.
8. Голосування, підрахунок голосів, визначення підсумків виборів.
9. Визначення результатів виборів.
10. Оскарження результатів виборів.
11. Опублікування результатів виборів.
12. Реєстрація обраних депутатів, виборних посадових осіб.

Усі наведені вище категорії можна розділити на дві ключові групи: основні (наприклад, призначення виборів та опублікування їх результатів) і факультативні (оскарження результатів виборів). Основними категоріями в цьому змісті є ті, що передбачені законодавцем напряду, а факультативними – такі, що діють за настання визначених обставин.

Виборчі терміни є з'єднувальною ланкою виборчих дій учасників виборчого процесу, які визначають послідовність їх здійснення. Недотримання термінів виборчих дій може призвести до недійсності їх результатів.

Для розуміння політико-правового змісту виборчого процесу первинне значення мають «юридичні факти», тобто ті факти, які можуть бути юридично встановлені й перевірені, і ті дії, які становлять інтерес насамперед як реалізація права, а не як щось інше, наприклад, як ефективність передвиборчої реклами або пропаганди (хоча інші факти теж беруться до уваги). Йдеться про неофіційний бік виборчого процесу – заходи, які проводять політичні партії та інші громадські об'єднання, тобто недержавні органи. Таке розуміння виборчого процесу узгоджується розумінням поняття

«виборчої системи» західними науковцями, Г. В. Коксом, зокрема як комплексу законів і партійних принципів, що регулюють процес виборчих змагань між партіями та всередині них [26].

Особливе значення для дослідження виборчого процесу в умовах пандемії має обґрунтування вивчення легітимаційного аспекту виборів, оскільки можлива їх невідповідність критеріям легітимності ставить під сумнів легітимність, а то й демократичність новосформованих органів влади.

До таких критеріїв відносять:

1) відсутність таких спроб фальсифікації, що не дали б можливості визначити результати проведених виборів;

2) організація голосування без суттєвих порушень виборчих процедур, у тому числі із забезпеченням вимоги щодо дотримання принципів рівності кандидатів;

3) організацію виборів за умов відносної політичної свободи, а також із забезпеченням відсутності репресій, обумовлених політичними факторами;

4) подальше збереження того самого юридичного статусу виборної посадової особи або державного органу, за яких виборцями було віддано голоси (за інших умов буде порушено принцип делегування владних повноважень);

5) підтримка законності процесу голосування, гарантом якої виступає рівень явки виборців на виборчі дільниці [109, с. 31].

Відповідно, в умовах пандемічних обмежень, можливе недотримання перших трьох визначених критеріїв, проте ця гіпотеза вимагає емпіричної перевірки.

Для аналізу «пандемічного» виборчого процесу досить слушною видається теорія «процедурної легітимації» Нікласа Лумана, оскільки вона як жодна інша пояснює вплив правил проведення виборів і їх кореляцію потребами політичної системи, вимогами їх комплексності залежно від історичних умов. Саме вони слугуватимуть мотивами комунікативної участі

та сприятимуть встановленню владою та засвоєння електоратом певних суспільних цінностей, як от: «лише вибори, в яких дотримуються певних принципів, можуть бути демократичними, і лише демократичні вибори можуть надати владі легітимності» [109, с. 41]. Але це можливо, коли буде забезпечено 1) загальний доступ до ролі виборця всього населення; 2) однакова вага всіх голосів; 3) таємниця голосування.

Важливий в умовах пандемії такий легітимаційний аспект виборів як «негативна довіра» – можливість висловлення протесту, не завдаючи шкоди політичній системі, що може реалізуватися в умовах легітимаційної підсистеми політичної системи – адміністративного судочинства в публічно-правових виборах та подальшій ефективній діяльності новосформованого уряду. Таке «своєчасне, справедливе вирішення скарг на дії чи бездіяльність суб'єктів виборчого процесу, звичайно ж, сприятиме легітимації виборів» [109, с. 43]. Суттєво важливим за обставин пандемічного характеру бачення Н. Лумана виборів постає у ролі механізму самолегітимації політичної влади, «за допомогою якого політична система сама себе санкціонує» [109, с. 43]. Такий підхід дозволяє пояснити проведення виборів у жорстких умовах карантинних обмежень в епіцентрі захворювань у державах із авторитарним політичним режимом.

Дослідження виборчих процесів в умовах пандемії в контексті їх легітимності також доречно розглядати використовуючи теорії політичної системи та легітимності Девіда Істона в контексті прийняття рішень щодо виборів, довіри до політичних інститутів і легітимності влади [59]. В його працях віра в легітимність є базовим елементом моделі устрою державної політичної системи, яка, в свою чергу, трансформує *довіру у підтримку* – принаймні для такої політичної системи, що базується на принципах демократії [125], адже без неї система перебуває під постійним напруженням та загрозою протестів і нестабільності, потребуючи постійного моніторингу. Виокремлені Д.Істоном джерела і види легітимності політичної системи:

ідеологічна, структурна та особиста, а також такі, що пояснюють технологічні особливості сучасних виборчих кампаній.

Сеймур Ліпсет вказував на особливе значення легітимності для політичних інститутів і вирішальне значення для демократії, оскільки її відсутність легітимності здатна звести нанівець вплив інших складників політичної чи суспільної систем. Він переконаний, що найкраща система багатой країни може не встояти перед кризою, якщо її вважає нелегітимною значна частина населення та еліти. Навпаки ж, легітимні режими здатні вирішити кризу без особливих зусиль. «Легітимність служить мостом між культурними факторами та інституційними змінними» [59], – вважає вчений. Емпіричні приклади дослідження щодо урегулювання кризових ситуацій, викликаних пандемією та проведення виборів дозволяють підтвердити чи спростувати ці твердження.

Для дослідження виборчих процесів у таких незвичайних умовах необхідним є звернення до теорії управлінських рішень, а саме їх легітимності. Зокрема в роботі використовуватиметься як критерії легітимного рішення виборчих органів і органів влади у умовах пандемії, запропоновані М.О. Снітчук:

- законність (відповідність чинному законодавству України, визнаним нормам міжнародного права;
- врахування рішень державних органів вищого рівня і попередньо прийнятих власних рішень ...;
- наукова обґрунтованість, своєчасність і реалістичність;
- співвідношення поставленої та кінцевої меті, чітке характеристика головної ланки, пріоритетності цілей та завдань;
- компетентність;
- конкретність;
- повнота і зрозумілість змісту, послідовність і логічність викладу [89].

Автор також послуговувався визначенням легітимації рішень Н.А. Вінникової як цілеспрямованого процесу, «який передбачає комплекс дій з боку учасників мережі вироблення рішення щодо виведення його в нормативно-публічну площину, зокрема шляхом унормування змісту й ресурсів, необхідних для реалізації рішень, тобто від узаконення до імплементації» [21, с. 338].

Теоретичні міркування щодо прийняття та реалізації легітимних рішень узагальнені в Таблицях 1.1 і 1.2

Таблиця 1.1

Процес вироблення управлінського рішення [21]

Виникнення ситуації	Інформація про середовище
	Виникнення ситуації
	Виявлення проблеми
Інформаційне забезпечення вироблення рішення	Вимоги до обсягу та якості інформації
	Збір та опрацювання інформації
	Оцінка інформації
Визначення мети	Загальна мета
	Цілі і завдання
	Реальні можливості, досягнення, ресурси
Вироблення проекту рішення	Альтернативні варіанти рішення
	Оцінка варіантів
	Аналіз очікуваних результатів
Прийняття (ухвалення) рішення	Розгляд (обговорення) проекту рішення
	Ухвалення (затвердження) рішення

Таблиця 1.2

Процес реалізації управлінського рішення [21]

Організація виконання рішення	Доведення рішення до виконавців
	Організація роботи виконавців
	Моніторинг і контроль
Оцінка виконання рішення	Оцінка результатів виконання рішення
	Оцінка якості рішення
	Оцінка виконавців

Як бачимо для процесу легітимації рішень влади та виборчих органів, а як кінцевий результат – прийняття легітимувального рішення виборцями у результаті голосування – є можливість здійснення ефективного контролю.

Задля аналізу легітимаційних аспектів виборчих процесів щодо здійснення внутрішнього і зовнішнього контролю було використано концептуальне бачення зовнішньополітичної електоральної та референдної легітимності Є. П. Юрійчук, електоральної легітимації як процесу «набуття владою електоральної (референдної) легітимності внаслідок реалізації суб'єктами виборчого процесу демократичних принципів виборчого права в процесі виборів органів публічної влади (прийняття рішень), здійснення легітимаційних методів і технологій, у результаті яких політична довіра трансформується у підтримку влади через голосування чи інші види конвенційної участі» [109, с. 60-61] та сформульовану нею модель електоральної легітимації, сфокусовану на таких показниках:

- 1) наявність сформованої потреби в суспільстві щодо реформування виборчого законодавства;
- 2) інформування еліти про громадську думку;
- 3) реформа виборчої системи та подальші зміни в громадській думці;
- 4) конвенційна участь у виборах (чинник легально-раціональної легітимації) – голосування, участь в роботі виборчих органів, участь у спостереженні, контакти з офіційними особами (кандидатами), акції

підтримки кандидатів, публічне схвалення діяльності суб'єктів виборчого процесу, ініціативні рухи (підписи на підтримку), санкціоновані демонстрації, мітинги, фінансування виборчих кампаній;

5) інституційна довіра як електорату, так і міжнародної спільноти до сформованих за новими правилами органів;

6) ефективність змін для електорату;

7) виборча легітимність як результат [109, с. 76].

Отже, для дослідження виборчих процесів в умовах пандемії існує чисельна теоретична та концептуальна основа. Загалом теоретико-методологічні засади дозволяють всебічно розглянути проблеми виборчих процесів у особливих умовах, легітимації виборів і влади задля уникнення кризи легітимності влади.

1.2. Аналіз джерельної бази дослідження.

Організація дослідження легітимаційних засад виборчого процесу в умовах триваючої з 2020-го року пандемії стало можливе за наявності змістовної джерельної бази. Її фундамент представлено, зокрема, наявними нормативно-правовими актами, в першу чергу – міжнародно-правовими [35], [46], [48] та законодавчою базою України [18], [36], [37], [38], [40]. Головними актами, що регулюють виборчий процес в Україні, є Конституція України [152], Виборчий кодекс України [18], та окремі спеціалізовані Закони України, які регулюють роботу Центральної виборчої комісії [153], порядок функціонування спеціалізованого державного реєстру виборців, а також окремі інші нормативно-правові акти [86], [87].

Висвітлення виборчих процесів під час пандемії було б неможливим без звернення до офіційних сайтів органів влади [155] та виборчих комісій [156], [157], [158], [159], міжнародних організацій; сайтів науково-дослідних інститутів [88].

Надзвичайно важливими для дослідження були монографічні праці та

статті в періодичних наукових часописах, які дозволили структурувати, осмислити та узагальнити фактичний матеріал.

У ході зміни політичного ландшафту та системи України, різні політичні сили, науковці та представники громадянського суспільства поступово звертають увагу на виборчий процес як політико-правове та політико-соціальне явище. Величезний масив праць, присвячених традиції виборності влади узагальнено в науковому доробку І. М. Панкевича [81]. Сьогодні для України ще актуальним питанням залишається пошук оптимальної моделі виборчої системи для формування різних представницьких органів. Виборче законодавство України зазнає постійного удосконалення в напрямі врахування негативних уроків попередніх виборчих кампаній і наближення його до міжнародних стандартів демократичних виборів.

Політизація цього питання призвела до частої її зміни із застосуванням різних типів виборчої системи, що негативно вплинуло на проведення та результати виборів. Правильний вибір виборчої системи має надзвичайно важливе значення для ефективності проходження виборчого процесу. Однак зазначене питання є досить спірним як у наукових, так і політичних колах.

Впровадження кожної з випробовуваних в Україні виборчих систем доводить, що мотивом таких змін насправді були політично вмотивовані інтереси, і, насамперед, інтереси політичної еліти. Згідно експертних прогнозів Центру Разумкова, змішана система виборів дозволяла представникам влади отримати значно більшу кількість депутатських мандатів, ніж це було б за пропорційної виборчої системи [78]. Аналіз виборів як інституту та виборчих систем, їх застосування в зарубіжних країнах і можливостей перенесення позитивного досвіду на український ґрунт здійснено у працях Ю. Шведи [103, с. 98] та В. Шаповала [101, с. 113], [102, с. 298]. Глибоке теоретичне осмислення виборів і виборчого процесу, узагальнення світового та національного досвіду в його динаміці знаходимо в

працях Ю. М. Тодици [92], В. М. Белоновського [10, с. 428], колективній праці за редакцією О. В. Іванченка [42], В. Федоренка та В. Погорілка [96], [83, с. 182]. До того ж, неодноразово звертав увагу на необхідність модернізації конституційних засад виборчого права України відомий дослідник Ю. Барабаш [8].

Зазвичай виборчу систему та виборчий процес аналізують на відповідність міжнародним стандартам. Протягом останнього десятиліття кількість таких праць зросла, але серед них виокремимо колективну монографію М. О. Баймуратова та Б.Я. Кофман [5, с. 181], у якій особливу увагу звернено на можливості та перспективи їх імплементації в українське законодавство, статті Т. В. Стешенко, присвячені саме виборчому процесу [90; 91], Ю. Волошина та Є. Годованика щодо застосування міжнародних стандартів виборів в умовах правової глобалізації [22]. Проблеми адаптації законодавства України до права ЄС вивчали Т. Кравцова та Ю. Венгер [53]. Проблеми суті принципів виборчого права та європейських виборчих стандартів досліджували і західні вчені [132], Г. Букіккіо [116] зокрема.

Серед монографічних наукових досліджень, що так чи інакше стосуються виборів, слід відзначити фундаментальну працю одного із найзнаковіших фахівців виборчого права Юрія Ключковського [45]. Хоча в ній йдеться про систему принципів виборчого права, однак величезний обсяг матеріалу загальнотеоретичного щодо виборчих проблем загалом, обґрунтування понять, розкриття їх змісту, назв термінів, правових вимог як складників цих принципів дозволяє використовувати їх також для досліджень в соціально-політичній царині. До того ж новітнє бачення суті принципів права дозволяє відійти від усталених «радянських» підходів їх трактування та по новому підійти до регулювання виборів. Нерозривний зв'язок із міжнародними стандартами організації та проведення виборів, визначення їх структури на трьох рівнях – «проголошення принципу-назви зобов'язальним міжнародно-правовим актом», розкриття узагальненого

змісту визначеного принципу авторитетним актом «м'якого права», а також рекомендаційна ілюстрація «належної практики» реалізації принципу-стандарту у національних правових системах» дозволяє дійти згоди щодо систематизації відповідних виборчих норм [45]. Порівняння положень виборчого права окремих європейських і постсоціалістичних країн, рекомендацій Венеційської комісії, досвіду БДПЛ/ОБСЄ, практики Європейського суду з прав людини є прикладом для такого роду досліджень і в політичній площині. Особливої ваги набувають напрацювання вченого щодо окремих складників системи виборчого права, серед яких виокремимо інститут виборчого процесу [67].

Загальновідома багаторічна діяльність Ю. Ключковського над кодифікацією національного виборчого права, численні напрацювання вченого увійшли до прийнятого Виборчого кодексу [33].

Низка монографічних праць торкаються забезпечення прав людини та політичних (виборчого) зокрема. Філософське обґрунтування гарантії реалізації представницьких можливостей електорату знаходимо в праці Р. Алексі [2], проблеми реалізації виборчих прав на різних етапах виборчого процесу, від висування кандидатів до фінансування та участь в агітації за них і судовий захист розглянуто у дослідженні О.С. Бакумова [6]. Серед проблемних аспектів недотримання виборчих прав і делегітимацію виборів вкажемо на таких їх суб'єктів як внутрішньопереміщені особи та мігранти, які в особливих умовах війни чи пандемії не можуть їх реалізувати повною мірою, про що пишуть Я. Ленгер, Є. Юрійчук [58; 108].

Серед великого переліку наукових доробків із дослідження виборчого процесу слід звернути увагу на праці О. Богашова, який звернув увагу на органи їх управління та охарактеризував конституційно-правовий статус [11], Б. Чайковського, який дав загальну характеристику виборчого процесу [98] та С. Фоміної, що стосуються безпосередньо політико-правового аналізу стадії голосування в Україні та зарубіжних країнах [94], [95].

В умовах пандемії надзвичайно зросла увага та актуальність проведення голосування поштою та методами електронного голосування, тому є доречним звернення до праць Ж. Вербілайте [14], Р. Баліцкого та А. Прейзнера [114].

І.А. Галіахметов і Є.П. Юрійчук звертаються до виборчого процесу на місцевих виборах, здійснюючи правовий і політологічний аналіз його теоретичних аспектів і реалізації [25]. Остання авторка разом із Д. Антонюком досліджувала корупційні явища у виборчому процесі, які особливо посилювалися під час пандемії [107], [110], [150].

Важливою складовою механізму контролю за виборчим процесом є оскарження дій чи бездіяльності його суб'єктів і звернення до судових органів за захистом своїх прав. Водночас такі дії – невід'ємний легітимізаційний чинник [121]. Як останній інститут у механізмі контролю задіяний Європейський суд прав людини, практику якого осмислили С. Шевчук [104] і О. Бакумов [7]. Внутрішній та зовнішній контроль за виборчим процесом здійснює також інститут офіційного спостереження, легітимізаційні особливості якого детально вивчала Є.П. Юрійчук [109], [111].

Виборча інженерія як складник виборчого процесу та впливовий чинник конструювання виборчої системи є предметом дослідження одеської вченої М.В. Афанасьєвої [4], [3]. Вона аналізує зловживання владними повноваженнями суб'єктів виборчого процесу та робить висновки щодо суб'єктивного характеру цих зловживань.

Для розуміння регіональної та національної специфіки застосування виборчих технологій та технологій самолегітимації влади через місцеві вибори і загальнонаціональні корисними є праці чернівецьких науковців І.Г. Буркута та О.В. Колеснікова [13, с. 119], а також київської науковця Л.О. Кочубей [52, с. 182].

Слід відзначити, що у наукових працях зарубіжних учених поширеними є порівняльні тези дослідження процесів адміністрування

виборів у політичних системах країн світу, зокрема вивчення проблеми виборчої практики та різних аспектів розвитку процесів та інституту виборів у суспільствах, які зазнають трансформації або процесу становлення та активного розвитку демократії [124], [126], [139].

Для вивчення виборчих процесів у контексті легітимності влади є достатня *емпірична база*, яка складається з даних соціологічного моніторингу та матеріалів національних всеукраїнських соціопитувань, зібраних центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова [73], дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, а також Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) [80]. Науковці з'ясовували рівень довіри населення до політичної влади з огляду на майбутній виборчий процес та його динаміку.

Таким чином, виходячи з наявної кількості фундаментальних принципів дослідження виборчого процесу, його характеристики, а також базових статистичних даних, актуальних на момент проведення місцевих виборів у жовтні 2020 року, питання дослідження впливу коронавірусних обмежень на виборчий процес в Україні та світі постає у вельми незвичному ракурсі. З одного боку, увесь виборчий процес, його існуючі регламенти, процеси функціонування, деталі роботи та легітимізації влади вже вивчені науковцями як на теренах держави, так і виокремлені в ході значної роботи з боку міжнародного товариства.

Натомість питання реалізації виборчого права, дотримання виборчих процедур (та, власне, необхідності розширення категорійного апарату та значення усіх пов'язаних з виборчими етапами процесів) постає вельми актуальним в ході розгляду проблем, з якими зіткнулись країни, намагаючись водночас і зменшити розповсюдження захворювання шляхом попередження масових зібрань і, водночас, забезпечення якомога більшої легітимності влади, обраної в ході реалізації виборчих процесів пандемічного періоду,

шляхом залучення до процесу голосування якомога більшої кількості населення, що має право голосу на виборах.

РОЗДІЛ 2

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

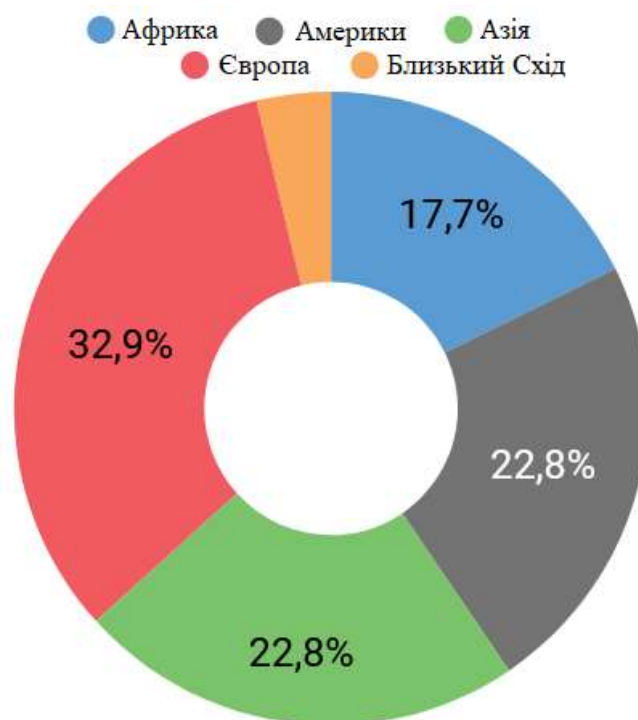
2.1 Пандемічні виклики як чинник кореляції нормативно-правового регулювання виборчих процесів у світі.

Спалах COVID-19 торкнувся переважно всіх сфер суспільного та приватного життя в усьому світі. Цей спалах продовжує чинити значний вплив на сучасні європейські демократії. Не став винятком і виборчий процес. Органи державної влади або відкладають і переносять спочатку заплановані вибори, або розглядають альтернативні процеси та процедури голосування, щоб захистити виборців та виборчих комісарів від поширення вірусу на виборчих дільницях (наприклад, шляхом голосування поштою, методів дистанційного голосування тощо).

Виборчі процеси були одним із основних принципів існування європейської системи права, проте на початку 2020 року всьому світу довелося пристосуватися до нової реальності, яку приніс COVID-19. Вірусна хвороба охопила мільярди людей, усіх, що були залучені до планування, реалізації, та, власне, участі у виборах.

На початку 2020 року пандемія COVID-19 змусила більшу частину планети припинити будь-яку несуттєву діяльність, пов'язану з великими групами людей, допоки передачу хвороби врешті-решт не буде контрольовано. «Чи варто вважати вибори важливою діяльністю в цьому контексті?» – це питання стало предметом інтенсивних дебатів, які призвели до кардинально різних рішень по всьому світу. Деякі уряди перенесли вибори (місцеві вибори в Австрії, Італії [128], [148] та Великобританії [115], праймеріз в Огайо) [122], деякі перейшли на голосування поштою (Польща, праймеріз на Алясці), а інші вирішили провести вибори, як планувалося, з додатковими санітарними заходами (Ізраїль, Південна Корея, праймеріз у

штаті Вісконсін, США). На малюнках 2.1 і 2.2 зображено кількісні дані про перенесені вибори як по різних регіонах, так і по їх рівням. Найбільше безпекою виборців переймалися на Європейському континенті, дещо менше – у США та в Азії. Відповідно гарантувати виборцям безпеку проти зараження вірусом було складніше на загальнонаціональних виборах, що й призвело до більшої кількості їх перенесень.

Мал. 2.1 Кількість перенесених виборів по регіонах світу [127].

Мал. 2.2 Кількість перенесених виборів по рівнях виборів [127].

Емпіричних даних, які б могли спрямовувати державні політики ефективно та базуватись на наукових даних, на той момент було дуже мало через те, що спалах COVID-19 стався занадто раптово, а також через невелику кількість виборів, проведених із моменту його початку [122].

На початку пандемії, у березні та квітні, багато країн постало перед необхідністю перенесення виборчих календарів. Разом з тим, на додачу до потреби корегування процесів шляхом простого перенесення виборів, постало багато невизначеностей та питань, таких як:

- Чи можна провести вибори безпечно для виборців і не призвести до подальшого поширення вірусу?
- Чи зловживатимуть чинні керівники складністю проведення виборів, щоб продовжити свої мандати?
- Чи призведе збільшення кількості перенесених виборів до довгострокового дефіциту легітимності? І скільки часу знадобиться, щоб відновитися після цього дефіциту?
- Якщо вибори вдасться провести, чи будуть вони користуватися довірою виборців і міжнародної спільноти? Чи постраждає явка?

Обговорення та рішення щодо виборів та COVID-19 були непростими. Починаючи з лютого 2020-го року приблизно 70 країн і субнаціональних утворень вирішили провести або відкласти свої вибори.

Відповідно до даних Ради Європи, пандемія спричинила перенесення одних президентських, двох парламентських виборів, п'яти референдумів, а також п'яти місцевих виборів [129]. В цілому ж, із 146 виборчих процесів, проведених у різних країнах та на різних територіях, 79 виборів було перенесено [127].

Безумовно, з самого початку пандемії у 2020 році, уряди країн зіткнулись з серйозними проблемами, намагаючись захистити своє населення від загрози COVID-19. Керівництво країн розуміло, що нормальне

функціонування суспільства неможливо підтримувати, особливо з огляду на основний захисний захід, необхідний для боротьби з вірусом, а саме запровадження карантинних обмежень, що на перших порах зводились переважно до принципу «залишайся вдома». Крім того, визнавалось, що вжиті заходи неминуче посягатимуть на права і свободи, які є невід'ємною та необхідною частиною демократичного суспільства, що керується верховенством права. Таким чином, керівництво європейських країн постало перед необхідністю водночас захистити виборців від поширення інфекції, разом з тим забезпечивши фундаментальні цінності демократії, верховенства права та прав людини шляхом збереження права прямої участі населення в формуванні політики держави.

Головним соціальним, політичним та юридичним викликом, з яким довелось зіткнутись країнам Європи, стала їх здатність ефективно реагувати на кризу, забезпечуючи при цьому таку реалізацію карантинних заходів, що не підривають довгострокову зацікавленість у захисті основоположних цінностей Європи: демократії, верховенства права та права людини. Враховуючи суспільну небезпеку вірусу, який забрав багато життів та приніс багато обмежень до повсякденного життя громадян, уряди країн та міжнаціональних інституцій, зокрема Ради Європи мали не дозволити знищити наші основні цінності та принципи функціонування вільного суспільства.

Обсяг заходів, вжитих у відповідь на поточну загрозу COVID-19, та спосіб їх застосування значно відрізняються від країни до держави в різні моменти часу. Хоча деякі обмежувальні заходи, прийняті державами-членами, можуть бути виправданими на підставі звичайних положень Європейської конвенції з прав людини, що стосуються охорони здоров'я, заходи виняткового характеру можуть вимагати відступу від зобов'язань держав за Конвенцією. Кожна держава постала перед власним викликом та мала оцінити, чи прийняті нею заходи виправдовують таке відступлення,

залежно від характеру та ступеня обмежень, що застосовуються до прав і свобод, захищених Конвенцією. Можливість для держав зробити тверезу оцінку власних зусиль стала важливою особливістю функціонування сучасної європейської системи дотримання прав людини; таким чином, це дозволило застосовувати Конвенцію та її наглядовий механізм навіть у найкритичніші часи [48].

За наявності будь-яких серйозних відхилень та запроваджень серйозних обмежень, такі випадки будуть оцінюватися Європейським судом з прав людини. Враховуючи це, Суд надав державам велику свободу вибору в цій площині, трактувавши положення Конвенції наступним чином: «Кожній Договірній Державі з її відповідальністю за «життя [її] нації» в першу чергу належить визначити, чи загрожує цьому життю надзвичайна ситуація» і, у випадку потреби, то наскільки далеко необхідно зайти у намаганнях подолати надзвичайну ситуацію. Через їхній прямий і постійний контакт з насущними потребами, державні органи влади взагалі мають більш вигідну позицію та можливість реагування, аніж міжнародний суддя, стосовно прийняття рішення як про наявність надзвичайної ситуації, так і про характер та обсяг відступів від норм законодавства, необхідних для відвернення лиха. У цьому питанні стаття 15 § 1 (...) залишає цим органам широке поле розсуду» [130].

Тимчасовий відступ від основних принципів також не має порушувати офіційні вимоги Конвенції: за її нормами, Генеральний секретар Ради Європи, як зберігач духу та норм Конвенції, повинен бути повністю поінформований про вжиті заходи, про причини та про момент припинення дії цих заходів. Деякі конвенційні права не допускають жодних відступів: право на життя, за винятком законних дій війни (стаття 2), заборона катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (стаття 3), заборона рабства та сервітут (стаття 4§1) і правило «без покарання без закону» (стаття 7). Разом з тим, навіть за умови надзвичайного стану не

може бути відступу від норми скасування смертної кари або права не бути засудженим або покараним двічі (Протоколи № 6 і 13, а також стаття 4 Протоколу № 7) [48].

Відступ, що використовувався країнами Європи відповідно до статті 15, не залежить від офіційного введення надзвичайного стану чи будь-якого подібного режиму на національному рівні. У той же час будь-яке відхилення мало чітку основу у внутрішньому законодавстві, щоб захистити населення від свавілля з боку держави, бути строго регламентованим та необхідним для боротьби з надзвичайним станом. При запровадженні надзвичайних заходів держави Європи чітко розуміли, що будь-які вжиті заходи мали бути спрямовані на захист демократичного порядку від загроз для нього.

Одним із основних принципів існування сучасної європейської демократії є те, що навіть у надзвичайній ситуації верховенство права має переважати [20]. Крім того, основним принципом верховенства права є те, що дії держави мають відповідати закону [47]. «Закон» у цьому контексті включає не лише акти парламенту, а й, наприклад, надзвичайні укази виконавчої влади за умови, що вони базуються на конституційній основі (або іншому нормативно-правовому акті, що є основою ладу законного режиму країни). Багато конституцій передбачають особливий правовий режим (або режими), що розширює повноваження органів виконавчої влади у разі війни, великого стихійного лиха чи іншого лиха. На додачу того, відповідний законодавець кожної з країн може прийняти закони про надзвичайні ситуації, які будуть розроблені спеціально для подолання наслідків існуючої кризи, та виходять за межі існуючих в державі правових норм. Будь-яке нове законодавство такого роду має відповідати конституції та міжнародним стандартам і, якщо це може бути застосовано, підлягати розгляду Конституційним судом країни. Якщо парламент хоче дозволити уряду відступити від закону (або від законодавства, прийнятого за іншою спеціальною процедурою), це має бути зроблено більшістю, необхідною для

прийняття закону, або за такою ж спеціальною процедурою.

Під час дії запровадженого надзвичайного стану уряди країн можуть отримати повноваження видавати укази, які матимуть силу законів. Така міра є допустимою за умови, що ці загальні повноваження мають обмежений термін дії. Основна мета режиму надзвичайного стану (або тому подібних) – стримати розвиток кризи та якомога швидше повернутися до нормального стану [117]. Продовження режиму надзвичайного стану є предметом та обов'язком контролю парламентом за такою необхідністю.

Під час надзвичайного стану повноваження уряду щодо прийняття законів повинні бути обмежені тривалістю надзвичайного стану. Проте, як і будь-яке законодавство, що було запроваджено під час надзвичайного стану, воно має також включати чіткі часові обмеження щодо термінів тривалості таких виняткових заходів. Справді, після завершення надзвичайної ситуації має бути проведено відповідний аналіз, висновки якого можуть стати свідченням виправданого продовження застосування певних конкретних заходів, але таке продовження має бути врегульоване відповідною компетенцією парламенту через звичайні процедури [141].

Через швидкий розвиток кризи та поширення інфекції, органи виконавчої влади мати діяти швидко та ефективно. Відповідно, це вимагало прийняття простіших процедур прийняття рішень і послаблення деяких стримувань і противаг. Це також включало, у межах, дозволених конституціями, обхід стандартного розподілу компетенції між місцевими, регіональними та центральними органами влади щодо певних конкретних обмежених сфер, щоб забезпечити більш скоординовану відповідь на кризу. При цьому, всередині країн існувало порозуміння стосовно того, що повні права місцевої та регіональної влади мають бути відновлені, як тільки ситуація стабілізується та дозволить повернутись до сталого ритму життя.

Проте парламенти повинні були зберегти повноваження контролювати дії виконавчої влади [138], зокрема, ініціюючи, через розумні проміжки часу,

певну самоперевірку щодо того, чи виправдані надані надзвичайні повноваження виконавчої влади, або втручаючись на тимчасовій основі, щоб змінити чи скасувати рішення виконавчої влади [47]. Розпуск парламентів під час надзвичайного стану не мав місце в жодній країні – адже насправді, згідно з багатьма конституціями, мандат парламенту автоматично продовжується до закінчення надзвичайного стану.

Окрему увагу було приділено збереженню основної функції судової влади – зокрема конституційних судів, де вони існують. За умов запровадження тимчасових надзвичайних обмежень завжди важливим є право особи на отримання чесного неупередженого правосуддя; така вимога є необхідною для того, щоб суди різних рівнів мали змогу розглянути найбільш серйозні випадки обмежень прав людини, які були запроваджені законодавством країни під час подолання надзвичайної ситуації. Разом з тим, в межах запроваджених обмежень мали місце дозволені відкладення розгляду справи, розгляди справ за швидкою процедурою або груповий розгляд певних категорій справ, а попередній судовий дозвіл у деяких випадках міг бути замінений судовим розглядом за принципом *ex post* – принципу розгляду справи на ретроактивних засадах, який змінює правові наслідки чи статус вчинених дій або відносин, іноді, у контексті кримінального законодавства, навіть призводячи до криміналізації дій, що були законними на момент їх вчинення.

Під час надзвичайного стану проведення виборів і референдумів може бути проблематичним, оскільки можливість проведення передвиборної агітації в кризовий період вкрай обмежена, а у деяких країнах така агітація була справді небезпечною.

Проте менше, ніж за рік із початку пандемії, рішення, прийняті країнами по всьому світу щодо того, проводити чи відкладати вибори, залишили після себе значні докази та досвід. Зараз суспільство перебуває в набагато кращому становищі для визначення тенденцій, визначення уроків,

виявлення проблем, що залишилися, та розробки рекомендацій щодо політики.

Отже, 2020-й рік продемонстрував чітку тенденцію різних підходів окремих країн світу: від відтермінування виборів до їх проведення, хоча й із запровадженням певних обмежувальних заходів. Світ побачив багато прикладів стійких і винахідливих органів управління виборами та громадян, які за короткий час пристосувалися до нових умов. Окрім того, одним із наслідків пандемії, стало активне поширення методів, пов'язаних із наданням спеціальних умов для голосування, а також необхідність включення різних способів голосування [131]. Така новація була викликана тим, що традиційний метод скупчення мільйонів виборців, членів виборчих дільниць, представників партій і спостерігачів у центрах голосування протягом кількох годин призводить до очевидних ризиків для здоров'я населення в розпал пандемії. Однак спеціальні механізми голосування, такі як дострокове голосування, голосування з мобільних пристроїв, голосування поштою та онлайн-голосування, повинні оцінюватися на основі їхньої здатності підтримувати чесність, прозорість та легітимність виборів.

2.2 Легітимаційні особливості реалізації виборчих процесів в умовах пандемії в інших країнах.

Одними з перших масштабних виборів, проведених за умов пандемії, стали парламентські вибори в Південній Кореї. Як правило, з 2009 року виборці країни мали право голосувати з-за кордону [144]. Однак у зв'язку з карантинними заходами, голосування з понад 50 іноземних країн було обмежено або скасовано [151]. Однак, при цьому було вжито певних засобів безпеки: на вході до виборчих пунктів проводився температурний контроль та контроль маскового режиму, члени виборчих комісій сліdkували за дотриманням дистанції, обробкою руки дезінфекційним розчином кожним відвідувачем, та використанням одноразових рукавичок. Осіб з підвищеною

температурою заходили до окремої кабінки, яку дезінфікували після кожного виборця. Ті, хто мав підозру на захворювання та перебував на самоізоляції, мав змогу віддати голос після того, як дільниці було закрито для звичайних виборців. Окрему категорію становили виборці з позитивним тестом на коронавірус – такі жителі країни голосували на спеціальних дільницях, вони не мали права використовувати будь-який громадський транспорт, щоб дістатися до них. Разом з тим, корейці також могли проголосувати достроково на будь-якій виборчій дільниці в країні без попереднього повідомлення [135].

Окремі зусилля урядів були спрямовані на досягнення консенсусу щодо рішень щодо виборчого процесу, зусилля з приводу посилення спеціальних механізмів голосування, зусилля, спрямовані на ефективне повідомлення про вжиті заходи безпеки, призвели до високої явки виборців та відновлення довіри до виборчої системи.

Навесні, під час першого спалаху захворювання, найпоширенішим способом відвернути небезпеку було перенесення усіх без виключення виборних процесів – національних та місцевих виборів, референдумів, опитувань тощо на пізніший час, розраховуючи на швидке поліпшення епідеміологічної ситуації у окремих регіонах та в світі в цілому. У Великій Британії, наприклад, усі місцеві вибори, що мали відбутися 7 травня, перенесли на цілий рік – на 6 травня 2021 року. Але також траплялися випадки, коли уряди ігнорували належну процедуру та намагалися використати пандемію для швидкої та вільної гри з виборчими правилами задля продовження терміну перебування на посаді, що призвело до політичної поляризації та компрометації виборчих процесів.

Одним із прикладів такого ігнорування епідеміологічного стану та розвитку є реалізація Загальноросійського голосування зі внесення змін до Конституції РФ, яке відбулося 1 липня 2020 року [93], [29]. Проведення масштабного заходу, що вимагав участі десятків мільйонів людей в одній із

найбільших країн планети, безумовно мало пройти у нових реаліях навіть із урахуванням можливого переведення агітаційного компонента виключно в дистанційну форму, оскільки реалізація процесу голосування була неможливою без масової участі виборців. Разом з тим, особливості політичного устрою країни вимагали не скасовувати голосування в останній момент як через мотиви попередження поширення паніки серед населення, так і для того, щоб не зашкодити іміджу надійного керівництва держави, поставивши під сумнів здібності керівників щодо організації виборів та прогнозування розвитку можливих сценаріїв прогностичні та організаційні здібності. На додачу, скасування чи перенесення дати голосування щодо змін до Конституції Росії неодмінно призвело б до змін у запланованому процесі трансформації влади в Росії на роки вперед. Було анонсовано, що на дільницях буде вжито необхідних протиепідемічних заходів, а сам процес голосування буде подовжено на цілий тиждень – окрім, власне, дня голосування, було додано ще шість днів.

Таким чином, одним із важливих рішень, яке має бути прийняте керівництвом країни, є наявність політичного консенсусу для підтримки рішень, прийнятих щодо виборчого календаря та процедур. Рішення про проведення чи перенесення виборів у розпал пандемії, як правило, мало ґрунтуватися на міркуваннях охорони здоров'я, міркуваннях, пов'язаних із низькою явкою виборців та потенційною шкодою для демократичної легітимності, і, звичайно, міркуваннями щодо конституційних положень, які підтримують такі рішення. Також особливо увагу було приділено тому, як, коли і де голосувати – іншими словами, тривалість періоду голосування, розташування виборчих центрів і, звісно, необхідні заходи для захисту доброчесності виборів та санітарних заходів під час пандемії [131].

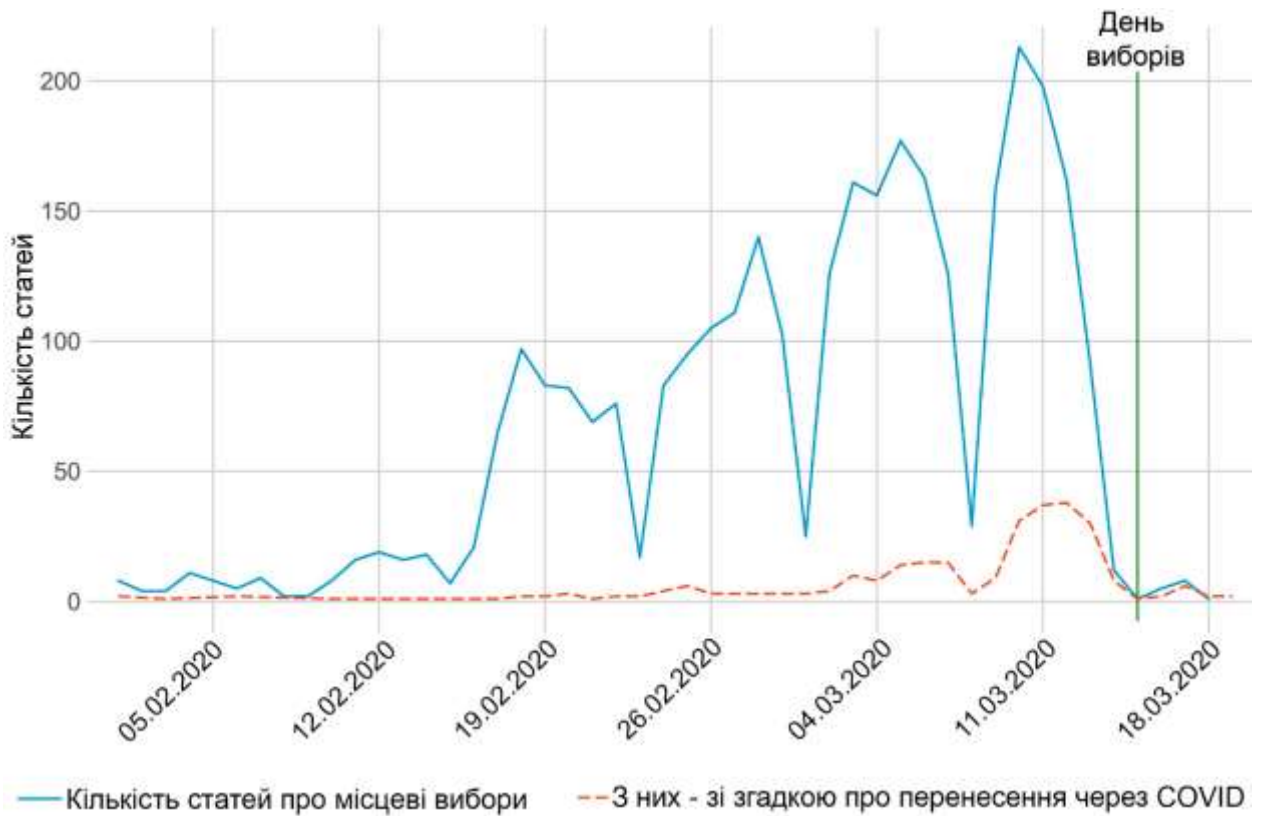
Кожне з цих рішень є потенційним джерелом політичних суперечок і спроб підірвати легітимність результатів виборів. Тому важливо, щоб усі ці рішення були підкріплені широкими політичними домовленостями. Так було

під час успішних парламентських виборів у квітні 2020 року в Південній Кореї, але не було, наприклад, у Польщі, де перший тур президентських виборів було заплановано на 10 травня 2020 року, натомість фактично проведено лише в червні того ж року [146]. Призначення виборів у розпал пандемії викликало активні суспільні політичні дебати, пов'язані з пандемією COVID-19. Багато кандидатів, конституціоналістів [140] і навіть політиків з правлячої коаліції розкритикували план уряду щодо проведення виборів, запланованих спочатку під час пандемії. В якості компромісу політична партія «Угода» запропонувала продовжити президентський термін на два роки, що підтримав міністр охорони здоров'я Лукаш Шумовський [148]. Ця пропозиція була відхилена опозицією. Головна опозиційна партія «Громадянська платформа» хотіла, щоби вибори відбулися у травні 2021 року [133]. Правляча консервативна партія «Право і справедливість» також побажала змінити виборчі правила [135] і організувати вибори лише шляхом поштового голосування. Проте, у 2011 році Конституційний трибунал визнав неконституційною зміну виборчих правил менше ніж за шість місяців до голосування [123], а голосування лише засобами поштового зв'язку вважається неконституційним, зокрема на думку Верховного суду Польщі [137]. Таким чином, намагання уряду протиснути через парламент напіврозроблену пропозицію провести президентські вибори за кілька тижнів винятково голосуванням поштою, обмеживши при цьому прерогативи виборчої влади, закінчилася гострою політичною дискусією та прийняттям рішення про перенесення виборів, які нарешті відбулися наприкінці червня-липні.

Натомість проведення місцевих виборів у Франції було заздалегідь заплановане на 15 березня 2020 року, разом із проведенням другого туру виборів через тиждень. Міські органи влади традиційно мають значні повноваження щодо їх організації, а разом з тим і більших витрат. Більше того, місцеві ратуші у Франції дуже численні (менше 1 на кожні 2 000

громадян Франції), організовані у великі ради на чолі з могутнім мером. Як наслідок, вибори в міську ратушу є масовими подіями, в яких кандидатами беруть участь приблизно 2 % дорослого населення, і, як правило, генерують велику явку: у 2014 році 64 % зареєстрованих виборців прийшли до кабінки для голосування на цих виборах. У дні та тижні перед виборами виборчі кампанії, як правило, передбачають розповсюдження виборчих документів на вулицях, агітацію від дверей до дверей та публічні збори, навіть у невеликих муніципалітетах [143].

Разом з тим, процес розвитку епідемії COVID-19 у Франції, зокрема в регіонах Іль-де-Франс та Гранд Ест (так звані «гарячі точки»), набув тривожного розвитку та особливого статусу на початку березня 2020 року, проте співвідношення рівня захворюваності на рівні округів виявилось досить низьким: максимальний показник становив 841 і середній показник становив 32 кумулятивно підтверджених випадки на мільйон жителів станом на 14 березня 2020 року. Через це французькі медіа майже не розглядали в своїх публікаціях, присвячених місцевим виборам, можливість перенесення останніх через поширення коронавірусу (див. мал. 2.3).

Мал. 2.3 – Кореляція статей, що згадують можливе перенесення місцевих виборів 2020 році у Франції до загальної кількості статей на тему виборів [143]

На мал. 2.3 наведено щоденну кількість статей в ЗМІ місцевого рівня, в яких згадується коронавірус та процес організації місцевих виборів. Синя суцільна лінія показує щоденну кількість статей у регіональній пресі, у яких згадуються публічні передвиборні збори, де виборців традиційно запрошують дізнатися про кожну запропоновану політичну платформу та обговорити з кандидатами. Ця кількість явно збільшується з наближенням дня виборів, досягаючи піку приблизно за тиждень до виборів, а потім повністю припиняється після виборів. Так само червона пунктирна лінія показує кількість статей у пресі, у яких згадуються публічні збори кампанії, а також термін, що стосується скасування або коронавірусу. Він також демонструє чітку тенденцію зростання в період, що незадовго до виборів, але вершина становить приблизно 20% усіх статей про публічні передвиборні збори. Це свідчить про те, що, хоча незначна частка зустрічей була скасована

через спалах пандемії, більшість із цих зустрічей все ж таки відбулася.

У результаті, закликів скасувати вибори виявилось не так багато, допоки центральний уряд не оголосив про запровадження значних обмежень ввечері 12 березня (закриття шкіл) [118] і 14 березня (закриття ресторанів і магазинів першої необхідності) [119]. Можливо, інтенсивність кампанії зменшилася напередодні виборів, коли новини про пандемію набули загрозливого змісту й стали дуже поширеними в ЗМІ.

Саме тому уряд організував перший тур із суворішими санітарними правилами, виданими для мерій, які організують вибори, ніж завжди. Проте явка в першому турі була значно нижчою, ніж зазвичай, – 45%, що свідчить про те, що багато громадян утрималися від голосування задля уникнення зараження вірусом [142]. Така поведінка, особливо виражена серед найбільш уразливих груп громадян, сприяла зменшенню епідемічної шкоди від проведення виборів.

Окрему увагу дослідники виборчих процесів приділяють процесу голосування, яке мало відбутися у США під час президентських виборів 2020 року. Ще до настання пандемії у багатьох штатах вже існувала процедура поштового голосування: на прохання виборця йому висилали бюлетень поштою, так само його, вже заповнений, він мав відправити його назад, або особисто вкинути до спеціальної скриньки, обравши для себе зручний час і, таким чином, уникаючи скупчення людей. Від штату до штату ситуація з розповсюдженням такого методу варіювалася: більшість штатів припускають його за настання певних обставин (зокрема, пандемія стала такою обставиною), в той час як у кількох штатах такий «дистанційний» метод голосування є взагалі основним. Незважаючи на те, що поштове голосування не є панацеєю від можливих помилок (наприклад, виборці ставили свій підпис в неправильному місці, або ж неправильно заповнювали бюлетені, через що, тисячі бюлетенів визнавалися нечинними), випадків шахрайства з ним у США майже не було. Так, впродовж виборчих кампаній 2000-2012

років, серед усіх голосів, які були віддані шляхом дистанційного голосування, було виявлено лише 491 випадок спроби шахрайства [51].

Аналіз проведення виборчого процесу неможливо без дослідження Білорусі, адже ця країна є і безпосереднім сусідом України, і мала схожі існуючі виклики, що з'явилися через пандемічні обмеження. Ще до початку старту виборчої кампанії, перед учасниками політичної кампанії в країні постало питання епідеміологічного характеру та її впливу на владний процес в країні. Якщо основний удар пандемії прийшовся б до моменту виборів, то влада, мала б змогу використати цей факт на свою користь, щоб приписати собі заслуги у боротьбі з коронавірусом. Натомість у випадку, якщо пандемія триватиме і надалі і продовжуватиметься в ході проведення голосування, це б ускладнило ситуацію, адже потрібно було б вирішувати питання, щодо того як забезпечувати явку виборців взагалі. Очікувалось, що більшість проблем білоруської економіки під час передвиборчої кампанії Лукашенко спробує виправдати коронавірусом, проблемами у відношеннях з Росією та світовою кризу.

З початку літа 2020-го року, за повідомленнями білоруського МОЗ, захворюваність почала знижуватися [120]. Разом з тим, з 9 серпня, після проведення виборів, в країні почалися масові акції громадянської непокори, адже протестувальники не визнавали офіційні результати президентських виборів. Незважаючи на непросту ситуацію в країні з коронавірусом та відсутність у світі вакцин проти хвороби, під час багатотисячних демонстрацій небагато учасників дотримувались вимог щодо використання захисних масок, а дотримання вимог щодо соціального дистанціювання було неможливим. В свою чергу, політичний режим скористався цим для того, щоб звинуватити протестувальників в ускладненні боротьби із COVID-19.

На тлі масових акцій протесту та затримань їхніх учасників, які не припиняються з 9 серпня, у країні намітилося зростання кількості інфікованих. З 20-х чисел серпня МОЗ вже фіксувало в середньому від 100 до

200 нових випадків. Приблизно такі ж цифри були у середині липня [120]. Примітно, що представники відомства не заявляли, що зростання кількості інфікованих якось пов'язане з масовими акціями. За офіційними даними, в країні на початок вересня було виявлено понад 73 тисячі випадків інфікування COVID-19. Таким чином, використовуючи хворобу для досягнення власних політичних цілей, до слідчого ізолятора не пускали адвокатів затриманого кандидата в президенти Віктора Бабаріко, обмежено кількість спостерігачів на виборчих дільницях (зокрема не запрошено спостерігачів від ПАРЄ), а переважна більшість співробітників іноземних ЗМІ не змогла отримати акредитацію для висвітлення виборчого процесу [24].

Особливий спосіб голосування без заходження на дільницю було винайдено у Чехії. В республіці, де у перші дні жовтня мали місце вибори регіональної влади і третини складу верхньої палати парламенту – Сенату, а згодом, в окремих округах – ще й другий тур виборів до Сенату, таку можливість було надано особам, які перебували на самоізоляції через захворювання на COVID-19 або підозру на це захворювання. Для того, щоб такі особи могли скористатися своїм правом, було створено 78 дільниць у форматі drive-in (заїжджай та голосуй), які за час своєї роботи могли прийняти до 16 тисяч людей. Проте, за офіційними даними, оприлюдненими згодом, ними скористалося в декілька разів менше населення, аніж очікувалося – лише близько 3500 осіб, а на деякі з дільниць, що функціонували під час проведення другого туру виборів, не приїхав узагалі ніхто. Робота членів виборчих комісій на дільницях такого формату було організовано в повному захисному медичному спорядженні; підрахунок голосів на таких дільницях відбувся так само окремо від звичайних, із урахуванням необхідних заходів безпеки [129].

Отже, проведені дослідження виборчих процесів в період буремного пандемічного 2020-го року засвідчили відсутність скоординованих дій

міжнародної спільноти стосовно подолання наслідків коронавірусу та його впливу на виборчий процес. Майже кожна країна світу була вимушена запроваджувати свої, окремі зміни до існуючих норм та процесів організації виборів – в першу чергу для того, щоб забезпечити своїх громадян від зростання рівня захворюваності (адже процес щеплення від коронавірусної хвороби було розпочато в провідних країнах світу лише в грудні 2020-го року).

Разом з тим, основним із викликів було й забезпечення водночас максимально можливого доступу до участі у виборчому процесі для усіх осіб, що мають право віддати свій голос в ході проведення виборчих кампаній, якомога ширше застосовуючи принципи інклюзії та забезпечити голосування серед усіх верств населення, в тому числі осіб похилого віку (як категорію осіб, що найскладніше переносять COVID-19), так і безпосередньо осіб, що на момент проведення виборів страждали від захворювання чи наслідків інфекції.

Безумовно, виграші були ті країни, які еволюційно, впродовж декількох виборчих процесів мали змогу підготуватися та налагодити проведення голосування дистанційними методами, наприклад, із використанням поштового зв'язку – як-от у США, де чергові вибори президента та Палати представників і Сенату припали на листопад, в ході якого відбувалася чергова хвиля зростання епідеміологічних показників.

Разом з тим, керівництво окремих країн вирішило дотримуватись іншої тактики та перенести вибори або національні опитування на встановлений термін, мотивуючи це високим рівнем суспільної небезпеки, що могло становити зібрання людей в одному місці. Такі рішення керівництва країн, безумовно, мали логічне підґрунтя, хоча й формує певні простори для дебатів щодо того, чи відповідав існуючий на той момент рівень небезпеки та поширення хвороби в окремій країні доцільності відтермінування виборчого процесу.

Слід відзначити, що більшість країн, в яких було заплановано проведення виборчого процесу (або іншого виду плебісциту, як-от референдуми у Новій Зеландії в жовтні 2020 р.) не стали запроваджувати виключних юридичних регуляторних обґрунтувань для перенесення чи скасування виборів, обмежившись встановленням загальноприйнятих епідеміологічних вимог, що розповсюджувались також і на процес волевиявлення населення країни.

Підсумовуючи процес дослідження виборчого процесу у світі протягом 2020-го року слід визнати, що робота урядів більшості країн по всьому світу виявилась доволі ефективною та не спричинила масових скасування виборів, разом з тим окресливши необхідність скоординованої роботи держав щодо розробки уніфікованих підходів до процесу голосування в пандемічних умовах, а також запровадження нових дистанційних методів голосування.

РОЗДІЛ 3

МОЖЛИВОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

3.1 Нормативно-правове підґрунтя виборчого процесу в Україні та шляхи його удосконалення.

У ХХІ столітті тенденція до запровадження єдиних стандартів щодо організації та проведення виборів у європейському просторі отримала новий поштовх. Цей період розпочався із моментом, коли більшість держав почала запроваджувати до свого законодавства ті принципи, на яких побудовано їхні правові системи, визнаючи право громадян на участь в управлінні державою, на рівний доступ до інформації, право обирати та бути обраним, а також інтенсивно гармонізувати існуючі. Ідеться саме про загальноєвропейські виборчі стандарти, оскільки ці правила є спільними для всіх країн Європи, які уніфікували своє законодавство та привели його у відповідність до єдиних і загальновизнаних норм. Основною передумовою становлення та визначальною ознакою демократичної, правової держави стає організація і реалізація державної влади, яка базується на принципі народного суверенітету, який реалізується через вільні, чесні, змагальні вибори, сутність яких полягає у створенні органів державного та місцевого управління та зміні виборних посадових осіб на основі демократичних процедур.

Деякі науковці стверджують, що основні принципи виборів (загальні) – це засади, на основі яких проводять вибори та відповідно до змісту яких вибори можна вважати реальним волевиявленням народу, формою прямого народовладдя. Засади виборчого процесу вони розглядають як додаткові принципи виборчого процесу [49].

Як правило, під принципами розуміють визначальні, вихідні положення, основні засади у будь-чому [62], відповідно, що принципи права являють собою нормативні узагальнення найвищого рівня, стиснуте,

концентроване вираження змісту права, своєрідні згустки правової матерії, юридичні принципи у вигляді аксіом права, які на рівні галузей права у вигляді правових засад закріплюють у кодифікованих нормативних актах [1].

Проблема полягає у тому, щоби позиції вчених не розходилися із думкою законодавця і, навпаки, а приходили до спільного, найприйнятнішого знаменника. Розмежування понять *принципів виборів і засад виборчого процесу* відбулося ще на підставі законів України про вибори Президента, народних депутатів, місцевих органів влади, які на сьогоднішній день вже втратили свою чинність у зв'язку з прийняттям нових, а то й Виборчого кодексу [18], [36], [37], [38], [40]. Зокрема, яскравим прикладом своєрідної еволюції законодавчої бази є стаття 1 законів, у якій так чи інакше було визначено вказані вище поняття. У Законі 1998 року йшлося про «Основні засади місцевих виборів», де під засадами розуміли колишні принципи [36]. Законодавче закріплення процесу виборів народних депутатів 2001 року внесло ще більшу плутанину у це питання, оскільки ст. 1 мала назву «Основні засади і принципи виборів народних депутатів України», а, зі змісту статті не можна було чітко зрозуміти, що законодавець виокремлює як засади, а що – як принципи [37]. Згодом, після внесення змін та прийняття нових версій законів, стало очевидно, що законодавець не передбачав будь-якої різниці у трактуванні термінів, адже подальші зміни звузили редакцію відповідних статей, звівши їх лише до використання терміну «засади» (хоча одна із засад виборчого процесу мала назву «дотримання принципів виборчого права») [38], а ще пізніше, із прийняттям Виборчого кодексу – до терміну «принципи» [18]. Однак, для України як демократичної і правової держави досить актуальним є питанням відповідності національного виборчого законодавства міжнародним виборчим стандартам виборчих прав і свобод громадян, всіх учасників виборчого процесу.

Основними, визнаними більшістю держав, документами щодо прав і

свобод людини є: Загальна декларація прав людини, яка була затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [35], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року, а згодом, у 1973 році, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) [66], Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 року, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН [46] та інші. На додачу до цих документів, важливий вплив відіграють також деякі документи Ради Міжпарламентського Союзу, та окремі міжнародно-правові акти, прийняті у межах Ради Європи та НБСЄ (ОБСЄ), зокрема Кодекс належної практики у виборчих справах, Конвенція про захист прав людини та основних свобод, а також звіти та висновки Венеціанської Комісії та ОБСЄ/БДПЛ.

Зазначений список існуючих в законодавчій площині міжнародних нормативно-правових актів не є повним, проте водночас ці правові документи є правовим підґрунтям для розвитку національного виборчого законодавства України у відповідності міжнародним стандартам та цінностям, захисту прав людини під час виборчого процесу, дотримання принципів демократії в ході виборчої кампанії.

Основу всієї правової системи держави та системи виборчого законодавства зокрема, становить Конституція України. Законодавчими актами, що визначають засади проведення виборів депутатів, президента, а також референдумів є акти спеціального законодавства – Виборчий кодекс України [18], досі чинні окремі положення із законів України, зокрема напряду регулюючи процеси обрання народних депутатів [36], етапи, порядок та особливості місцевих виборів [40], а разом з тим також спеціалізовані закони, що регулюють норми стосовно проведення всеукраїнського референдуму, про статус та діяльність Центральної виборчої комісії, або положення функціонування всеукраїнського державного

виборчого реєстру.

У виборчому процесі України вагому роль відіграють не лише зазначені вище нормативно-правові акти, а й низка інших, але вершиною правового олімпу є основний закон – Конституція України. Всі закони та будь-які нормативні акти повинні відповідати встановленим Конституцією нормам, впливати з неї та не суперечити їй.

Після прийняття в 2020-му році Виборчого кодексу, який об'єднав у собі одразу декілька діючих до моменту його прийняття законів, що регулювали окремі види виборів та виборчий процес в цілому, а також запровадив ще більшу кількість змін до дотичних до виборчої діяльності законів, відбувся цілком логічний перехід країни на новий етап розбудови політичних інститутів, що сприятиме поліпшенню рівня демократизації країни [50]. Така кодифікація виборчого процесу є важливим кроком у поліпшенні рівня прозорості процесу та, власне, якості державного управління, оскільки часті зміни українського виборчого законодавства, що відбувалися за часів незалежності, призводять до зміни виборчих процедур, заплутують виборців, відповідно, знижуючи легітимність виборів та закладають фундамент політичної нестабільності. Додатковим фактором, що вплинув на останній виборчий процес – місцеві вибори – стала завершена реформа адміністративно-територіального устрою, в результаті якої виборчий процес вперше відбувся за новими засадами, із виборами до територіальних громад.

Одним із виборчих стандартів є те, що виборче законодавство не може суттєво змінюватися пізніше, ніж за рік до початку виборів. Українське виборче законодавство в цьому контексті є виключенням, і, як не прикро, має протилежну тенденцію, що породжує загрози кризи і потребує якісного управління. Це питання є доволі критичним, адже виборче законодавство є правовою основою національних виборів, відображенням політичної системи країни, формування якої залежить від системи виборів. На додачу, таке

законодавство є відображенням кризових ситуацій управління виборчим процесом та кризи суспільних і політичних інститутів.

Серед головних чинників, які мають за мету сприяння розбудові суверенної, сучасної, людиноорієнтованої, незалежної, демократичної та правової держави, є вибори, які із забезпеченням дотримання виборчих процедур становлять основу демократичної держави та є елементом конкурентного політичного середовища. Для України, як держави, що отримала незалежність відносно нещодавно, інституалізація вітчизняної електоральної соціології, що за об'єктивних причин відбулася зовсім нещодавно, проблема формування сталої виборчої системи є актуальною і на сьогодні.

В цьому контексті неможливо не згадати відому фразу колишньої держсекретарки США Мадлен Олбрайт, яка в одному зі своїх виступів в ході слухань в Сенаті зазначала про високі шанси на успіх демократії в Україні завдяки тому, що існує велика кількість громадян без жодного попереднього досвіду громадської активності, які разом з тим беруть активну участь та долучаються до прийняття рішень [100], [113] Слушною також є її теза про те, що демократія є процесом, а не кінцевим етапом, і залучення громадськості до прийняття важливих рішень суспільної політики є важливим для створення демократії участі [79].

Виборчий процес сприяє розвитку демократії лише за певних умов, а також є важливою рисою прямого народовладдя в демократичній державі. Такими умовами є: верховенство права, високий рівень розвитку громадянського суспільства, наявність дієвих та незалежних політичних інституцій, дотримання прав людини, рівновіддаленність судової влади від зацікавлених сторін виборчого процесу тощо. Щоб стати атрибутом демократичного політичного режиму, українські вибори, повинні проводитись у відповідності з міжнародними та європейськими нормами і стандартами дотримання прав людини, схваленими Радою Європи та ООН,

які сьогодні є пріоритетними у порівнянні із законодавством України.

За часів незалежності виборчий процес в Україні неодноразово зазнавав змін. Так, рівень відповідності українського виборчого законодавства міжнародним стандартам, можна визначити, провівши аналіз, зокрема, висновків та результатів, що були надані деякими міжнародними організаціями за останні дві виборчі президентські кампанії: зі спостереження за достроковими виборами Президента України 25 травня 2014 року, які відбулися в умовах втрати контролю над територією Автономної Республіки Крим, початком активної фази збройного конфлікту на Сході України, та особливої економічної ситуації, що не могло не вплинути на законодавчу базу, існування певних технічних аспектів підготовки до виборів, на проведення передвиборчої кампанії, а також зумовило кризу та появу окремих проблем процесу, які потребують відповідного реагування – наприклад, можливість вільного забезпечення права віддати голос українцям, які на момент проведення виборів знаходились на тимчасово непідконтрольній уряду території, а також відносно стабільному виборчому процесі 2019-го року.

Міжнародна місія Світового Конгресу Українців зі спостереження за президентськими виборами в Україні у 2014-му році здійснила аналіз проведення як, власне, кампанії, так і ходу голосування базуючись на міжнародних зобов'язаннях України щодо демократії, свободи слова, ключових принципів верховенства права, та проведення чесних і справедливих виборів. Згідно з висновками, в цілому дострокові вибори в Україні 25 травня 2014 року відповідали міжнародним стандартам проведення демократичних виборів, хоча було зафіксовано низку порушень у різних регіонах України, найтипівішими з яких були вже широко відомі за попередніми виборами факти агітації на дільницях та – «у день тиші» – поза ними; відкриття дільниць із запізненням; відсутність виборців у списках ДВК; неопломбовані скриньки; видача бюлетенів для голосування без

пред'явлення виборцями документів, що посвідчують особу; перешкоджання роботі ЗМІ і спостерігачів тощо [63].

В своєму звіті Парламентська Асамблея Ради Європи також назвала дострокові вибори 25 травня 2014 року чесними, прозорими й такими, що відбулися на засадах поваги до головних принципів демократії. Разом з тим, критика з боку депутатів ПАРЄ й стосувалась норм діючого на момент проведення виборів законодавства, яке, безумовно, потребувало удосконалення, незважаючи на те, що прийнятий ще до кризи влади на початку 2014-го року закон про вибори президента таки «помітно поліпшив» ситуацію. В своїй доповіді ПАРЄ зазначило, що «...в Україні існує занадто багато законів, які регулюють вибори і які невмотивовано складні та заплутані» [82], і саме тому в рекомендаціях європейських експертів зазначалось запровадження єдиного уніфікованого кодексу, прийняття якого відбулось лише у 2020-му році.

Проведені в два тури президентські, а також парламентські вибори 2019-го року міжнародні спостерігачі від ОБСЄ, НАТО, Європарламенту та ПАРЄ [136], [147] також оцінили як вільні та демократичні, попри прогнозовані серйозні ризики та наявність дрібних порушень. Вибори було визнано такими, що відбулися ефективно, попри негативні чинники, як-от: поширення фейків, збройна агресія Росії, в окремих випадках – застосування адмінресурсу і неналежне використання ЗМІ кандидатами. Вказуючи на те, що процес голосування був упорядкованим і добре організованим, а виборці здійснювали волевиявлення без обмеження своїх прав, окремі експерти також відзначили присутність помітної кількості технічних кандидатів, які використовували медійний час і бюджетні кошти на користь інших учасників перегонів. Демократичний процес передачі повноважень від одного президента до іншого стане можливістю для зміцнення демократичних інститутів та їхньої підзвітності громадянам України [64], [65].

Отже, зважаючи на те, що у демократичному суспільстві вибори є

одним із провідних інститутів демократії, її ключовим елементом, що дає можливість контролювати інститути влади, реалізувати політичні права громадян, то суттєвого значення набуває приведення всього українського виборчого законодавства та практики проведення виборів у відповідність із міжнародними стандартами, які закріплені, зокрема, в документах Ради Європи та ОБСЄ, Європейської комісії за демократію через право Ради Європи (Венеціанської комісії) та БДПЛ ОБСЄ [54].

Для того, щоб сучасне законодавство України у сфері виборчого процесу та практика його застосування відповідали міжнародним та стандартам, варто звернути увагу також на організацію самого виборчого процесу в Україні, яка досі має цілу низку невисвітлених достатньою мірою проблем, що потребують більш глибокого дослідження, та на виборчу практику, яка характеризується систематичними порушеннями демократичних принципів виборів, що є істотною перешкодою на шляху як до демократизації політичного ладу, так і до інтеграції нашої держави в європейське та світове співтовариство.

Згідно з діючим виборчим законодавством України, виборчий процес кожних виборів здійснюється на засадах гарантії реалізації виборчих прав громадян, дотримання основних принципів виборчого права, законності та заборони протиправного втручання у виборчий процес, політичного плюралізму та багатопартійності, публічності та відкритості, свободи передвиборчої агітації, неупередженості органів влади та державних установ до кандидатів чи партій, а також із урахуванням необхідності дотримання права людини на захист персональних даних [18]. Отже, передбачено повне дотримання зазначених принципів у комплексі є безальтернативною умовою демократичного виборчого процесу. Водночас, попри нормативне закріплення численних вимог щодо врегулювання організаційно-правових засад здійснення виборчих процесів, існуючий де-факто стан у цій сфері постійно викликає критику населення, політичних партій та діячів, засобів

масової інформації та громадських організацій. Як правило, ця критика небезпідставна.

Організація виборів є складним процесом демонстрації рівня правової свідомості, політичної зрілості, політико-правової культури, громадянської свідомості, зрілості суспільних інституцій і відповідальності влади тощо, які можна об'єднати терміном політичної культури. Тому однією з основних проблем управління виборчим процесом в Україні є не належний тип політичної культури суспільства. Слушною в цьому контексті є думка В. Лісового, що для розуміння політичної культури українства варто глибше осмислити як явища поняття військової демократії та віче [60].

Виборчий процес розпочався на теренах України ще за часів козацтва, коли головною можливістю народного волевиявлення було народне зібрання (віче), яке є прообразом сучасних виборів. На так званих народних віче вирішувалися основні питання життя громади; за нинішніх часів сучасні вибори визначають напрямок внутрішньої і зовнішньої політики України, приймаючи на себе роль обрання певного світогляду та ідеології як вектора політичного розвитку.

Ще з періоду становлення державності на території сучасної України характерною особливістю політичного ландшафту була неоднорідність ідеологічних уподобань громадян. Така специфіка території та ідеологічних вподобань населення пов'язана, в першу чергу, з історичною специфікою, себто входження українських територій до складу різних імперій. Так, її східна частина перебувала у складі Російської імперії, натомість Австро-Угорська контролювала захід. Таким чином, уся українська політична культура продовжує формуватися у призмі різноаспектних, зокрема й історичних, детермінантів: мешканці Заходу схильні до раціонального начала, тоді як на Сході країни переважають компоненти, які можна охарактеризувати як ірраціональні та емоційно-вольові [105].

Внаслідок історичних передумов, сьогодні можна спостерігати певний

результат приналежності частин територій України до різних культурних об'єднань та, що важливіше, державних утворень. Західна частина більш схильна до підтримки європейської спільноти та проєвропейських настроїв, в той час, як на сході, незважаючи на триваючу збройну агресію, досі розповсюджені проросійські настрої. В цьому ключі важливу роль відіграють релігійні відмінності суспільства, які переважають над менталітетом і впливають на ідеологічні бачення, а також поява свого часу на окремих українських територіях та в окремих містах Магдебурзького права, відповідно до норм якого середньовічні міста мали право на здійснення самоврядування, прийняття самостійних рішень, що стосувалися їхньої території. Ці зародкові елементи власної демократії, певним чином, сформували фундамент до проведення комплексних заходів з реформи децентралізації, яка розпочалася в 2015-му році і характеризувалася передачею великої кількості повноважень, можливостей, але разом з тим – і відповідальності із «центру» – рівня державної влади чи області – на рівень місцевий, до територіальних громад, які отримали право самостійно розпоряджатися ресурсами, зокрема фінансовими та земельними.

Перехід до нової моделі державного й суспільного управління вимагає формування відповідної для демократичної системи політичної культури суспільства, де модель виборчої кампанії, як відображення цієї культури, повинна мати свої культурно-історичні й специфічні особливості. В цьому випадку така плюралістична демократія має взяти за основу існуючі релігійні, соціальні, культурні, етнічні, економічні, демографічні та інші інтереси груп громадян, які можуть створювати громадські організації, об'єднуватись в політичні партії чи інші форми суспільних об'єднань для відстоювання та адвокації своїх інтересів, і які є рушійною силою конкурентного середовища сучасної політичної держави.

Водночас політична культура або електоральна культура у виборчому законодавстві України не зустрічаються як категорійний апарат. Така

відсутність усталеного юридичного трактування категорії спричинена, у певному сенсі, її філософською природою. Утім, певні аспекти наповнення політичної культури складають базис у будь-якому демократичному законодавстві.

Вдосконалення виборчих кампаній і підвищення їх ефективності вимагає врахування національних традицій, менталітету українського народу, використання нових інформаційних технологій у процесі виборчої кампанії, поінформованості виборців, розвитку політичної конкуренції й політичної комунікації, вироблення механізмів управління соціальними конфліктами в ході виборчої кампанії, що сприятиме інтересу громадян до політичного життя країни, активізує електоральну поведінку громадян і якісно підвищить їхню політичну культуру [55]. Адже рівень політичної культури громадян, їх поведінка й політична свідомість має безпосередній вплив на організацію та проведення виборів, на управління виборчим процесом та є одним із чинників попередження кризових ситуацій.

Відомо, що найважливішою частиною організації та проведення виборів є виборчий процес, який є досить складним явищем, а під час його реалізації виникає чимало проблем і спірних питань, які в сукупності створюють кризові ситуації. Враховуючи, що наша країна має дуже серйозну проблему упередження кризових ситуацій, відсутні механізми боротьби з ними, тому конче потребує розвитку антикризового державного управління загалом та антикризового управління виборчим процесом зокрема, які сприятимуть поліпшенню виборчого процесу та ефективності виборів.

На додачу, серед проблем виділяється питання фінансування виборчого процесу, що складається з двох частин: перша – фінансування ЦВК та її структур на місцях, друга – це фінансування політичних партій, кандидатів та їх виборчих штабів. Серйозним питанням у виборчому процесі залишається також роль адміністративного ресурсу і можливості фальсифікації результатів голосування [57].

Також важливим чинником, що негативно впливає на проведення виборчого процесу є реформи, які, будучи започатковані в державі, часто продумані не до кінця, не мають системності, стратегічного планування від початку і до отримання результатів від проведеної реформи, яким властива відсутність взаємозв'язку законів і підзаконних актів. Адже результат, проведений після реформи, стане успішнішим, якщо увесь процес реформування буде сконцентровано на одній, чітко визначеній цілі й на комплексних змінах щодо її реалізації, із ґрунтовним аналізом усіх можливих взаємозв'язків. В свою чергу, це можливо за наявності в країні сильних державних інституціях, і, як наслідок, це сприятиме виходу з кризи та зростанню добробуту населення.

Прикладом реформи, яку слід реалізовувати у комплексному вигляді, є прийняття закону, який прирівнює так звані електронні паспорти у вигляді додатку на смартфонах до звичних паперових «книжечок» чи ID-карток [27]. У прагненні пришвидшити цифровізацію країни та рівень надання послуг, держава створила правову колізію, з одного боку, ввівши нові види документів – «е-паспорти», проте не вносячи змін до Виборчого кодексу, який наразі передбачає використання лише «класичних» паспортів [18], [39]. Більше того, через те, що е-паспорт за своїм визначенням в законі є відображенням лише документа у вигляді ID-картки, існує ризик невизнання підсумків і результатів виборів на окремих дільницях чи навіть в цілому, оскільки мала місце дискримінація за майновим характером (наявність електронного пристрою) та надання привілеїв окремим громадянам. Проте особливій увазі та можливому фактору для фальсифікації виборів слід приділити можливість псевдоперевірки е-паспорту: так, відвідувач виборчої дільниці може спробувати проголосувати за іншу особу, просто продемонструвавши статичне зображення замість реального е-документа. З іншого боку, один із членів виборчої комісії може використовувати сторонню версію програмного забезпечення, яка не буде проводити реальну

перевірку дійсності пред'явленого документа, або навіть отримувати персональні дані особи без її висловленої на це згоди. В такому випадку виборчий процес на найближчих виборах буде повністю дискредитований, адже виникає можливість створення нових механізмів для порушення права виборців на вільне голосування, захист персональних даних, а також підвищує ймовірність того, що за осіб, які не скористалися своїм правом голосу, голос буде віддано сторонньою особою.

Актуальним моментом в ході реалізації цифрового голосування постане питання, яке лежить у комунікаційній площині та її реалізації з боку держави – мова йде про рівень цифрової обізнаності серед громадян.

Варто зауважити, що Україна на пострадянському просторі є одним із лідерів щодо кількості виборчих реформ. Майже всі виборчі процеси відбувалися за новим виборчим законом, і з такою ж частотою змінювався вид виборчої системи.

Попередня виборча реформа, що відбулась у 2015-му році, стала зобов'язанням не лише тогочасного Президента України П. Порошенка (2014-2019 рр.), а й відповідної Коаліційної угоди 2014 року, яка передбачала заміну існуючої змішаної (пропорційно-мажоритарної) виборчої системи на класичну пропорційну виборчу систему з відкритими списками. Хоча не всі представники українського парламенту правильно розуміють поняття «виборча пропорційна система з відкритими списками», а точніше кожен має своє бачення щодо відкритості списків. Тому місцеві вибори 2015 року отримали виборчу систему не схожу на жодну з тих, які практикувалися чи практикуються у світі.

Згодом, перед проведенням місцевих виборів у 2020-му році, виборче законодавство зазнало змін повторно. Так, після прийняття Виборчого кодексу вибори відбулись за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками, проте так само було запроваджено нову форму виборчого бюлетеня. Такі зміни було запроваджено менш, ніж за рік

до проведення виборів, що поставило актуальним питання відсутності часу для навчання членів виборчих комісій, разом із деякими іншими організаційними викликами виборчого процесу 2020 р [72].

Хоча слід пам'ятати, що Виборчий кодекс, як окремий закон, не може гарантувати бездоганного виборчого процесу, не забезпечить належного дотримання виборчих прав і свобод громадян без врахування не лише правових, а й соціальних, культурних, політичних чинників.

Він також не створює стабільності виборчого законодавства (адже є звичайним нормативно-правовим актом, до якого законом вносяться зміни) без усвідомлення парламентарями необхідності (тобто наявних політичних чинників) напрацювання незмінних правил та процедур виборчого процесу із заборону внесення будь-яких змін у закон не лише з дня оголошення початку виборчого процесу до дня голосування, а за рік до початку виборчого процесу. Незалежно від виду виборів, процедури та відносини між суб'єктами виборчого процесу мають регулюватися єдиними правилами, з обов'язковим акцентом, що у виборчому процесі головним є виборець, а не кандидати, політичні партії та їх осередки на місцях. Адже, від активної участі виборця у політичному житті країни залежить формування представницьких органів влади на місцевому та загальнодержавному рівнях.

Криза довіри до всіх інститутів влади, політичних партій і їх лідерів, масштабне розчарування українців у всіх реформах спонукали до появи запиту на нові обличчя в політиці, на зміну еліти. Суспільство потребує патріотичних лідерів нації, які бачать людину як найвищу цінність, які мають зовсім інші професійні, комунікативні та моральні якості, які ніколи не займалися політикою, не є діючими політиками ні у владі ні в опозиції, які мають відповіді на питання побудови нової держави, пошуку нових механізмів в економіці і визначення місця України у сучасному світі. Задовільнити суспільний запит можна тільки завдяки проведенню чесних, справедливих виборів.

Наявність такого комплексу проблем в цілому призводить до розмиття та втрати електоральної легітимації виборчого процесу як процесу набуття владою електоральної легітимності шляхом реалізації учасниками виборчого процесу виборчого права на демократичних засадах. Разом з тим, реалізація процесу визнання суспільно-політичних процесів методів і технологій, відбувається в процесі проведення виборів органів публічної влади (тобто процесі прийняття рішень). Відповідно, наслідком проведення виборів є трансформація звичайної політичної симпатії виборця (політичної довіри) у підтримку влади за допомогою голосування. Найбільш яскравими прикладами наслідків таких криз в сучасній історії України є студентські страйки (Революція на граніті (1990 р.), Помаранчева революція (2004-2005 рр.), Революція гідності (Євромайдан) (2013-2014 рр.), які відзначилися широкомасштабними акціями громадянської непокори, захопленням органів місцевої влади в окремих регіонах та населених пунктах, а також вбивствами протестувальників. Наслідком наведених вище акцій стали поступки тогочасної влади, як в контексті політичних змін, так і змін у формі державного устрою та переході влади до представників опозиції.

Акцентуючи на принципі виборності влади, як одному з головних чинників розвитку демократичного суспільства, виникає питання щодо прозорого, відкритого виборчого механізму, від дієвості якого залежить формування влади, зокрема, парламенту, а також інституцій та громадянського суспільства.

Громадянське суспільство повинно нарешті отримати виборчу систему, яка буде максимально для нього зрозумілою, забезпечить представництво національних меншин у парламенті (наприклад, на виборах народних депутатів України 2014 року не були враховані інтереси національних меншин при формуванні виборчих округів, хоча часто причиною цьому стає незнання державної мови та брак виборчої інформації мовами національних меншин), а також отримати вибори, результатам яких буде довіряти. Такі

зміни можливі лише завдяки використанню інструментів антикризового управління виборчим процесом в Україні – розпізнанню симптомів кризи у виборчому процесі, сприянню управлінню виборчим процесом під час кризи та подоланню політичних та електоральних наслідків управління виборчим процесом.

Разом з тим, в сучасному світі вибори є найпоширенішим демократичним способом здобуття політичної влади, оновлення персонального складу її органів та інституцій. Вибори нерозривно пов'язані з поняттям демократичного укладу суспільного життя, який передбачає періодичну ротацію (змінюваність) не тільки особового складу владних інституцій, а й здійснюваного ними курсу, а також їх здійснення безпосередньо пов'язане з необхідністю підготовки та проведення виборчої кампанії відповідного рівня [30].

Проте виборчий процес не можна зводити лише до самого процесу голосування, оскільки необхідно осягати явище масштабніше: як масову кампанію, цілісний комплекс заходів та процедур щодо формування керівних державних інституцій. До цього процесу входитимуть як організаційна підготовка на державному рівні шляхом покращення законодавства, ліквідації правових колізій тощо, так і оптимізація і прозорість проведення кандидатами виборчих кампаній, які включають в себе цілий ряд важливих процедур на загальнонаціональному та регіональному масштабах. Таким чином, організація і проведення виборчого процесу включає в себе реалізацію цілого комплексу різних заходів. Однак, щоб ця діяльність була успішною, вона повинна бути чітко спланованою, обґрунтованою і мати цілісний характер [31].

Оскільки вибори в Україні є основною формою народного волевиявлення і способом безпосереднього здійснення влади українським народом, вони, водночас, є одним із головних інструментів організації управління суспільством і максимально впливають на розвиток та місце

держави в світовій спільноті.

Існуюча практика проведення виборів у нашій країні засвідчила недосконалість національного виборчого законодавства, його невідповідність загальноприйнятим міжнародним стандартам. Хоча протягом останніх років в Україні відбулися суттєві зрушення щодо його вдосконалення, зокрема відбулася кодифікація виборчого законодавства й ухвалення Виборчого кодексу України, менеджмент виборчого процесу в державі досі вимагає внесення законодавчих змін щодо його оптимізації.

Важливими чинниками, що впливають на результати виборів є виборче право, тип виборчої системи, досконалість виборчих процедур, а також стабільність виборчого законодавства. На жаль, наразі не можна з упевненістю заявляти про те, що українське виборче законодавство має усталену форму, адже за останні десять років воно перебуває в постійному стані реформування та пошуку кращої форми для волевиявлення. Це пов'язано передусім з розбудовою демократичних інститутів, удосконаленням нормативно-правової бази, ратифікацією міжнародних актів у галузі виборчого права, євроінтеграційними процесами, а також зовнішнім впливом міжнародних організацій та держав, які є стратегічними партнерами України. Так, до прийняття Виборчого кодексу, в Україні існувало більше шести версій Законів України, які регулювали процедуру виборів депутатів парламенту (що, відповідно, зазнавали змін більше 50 разів), закон «Про вибори Президента України» змінювався близько 40 разів, а Закон України «Про місцеві вибори», який мав уніфікувати процедуру виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, замінивши 4 редакції відповідного закону, за 5 років свого існування редагувався 7 разів.

Враховуючи таку постійну зміну норм законодавства, на увагу заслуговують рекомендації Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПЛ, згідно з якими необхідно:

1) розглянути можливості для проведення комплексної виборчої реформи, яка б гармонізувала виборче законодавство, регулюючи всі види виборів та включаючи інші невраховані рекомендації міжнародних установ, зокрема ОБСЄ та Венеціанської комісії. Виборча реформа має бути проведена завчасно до наступних виборів, а сам процес повинен бути прозорим і всеохоплюючим;

2) органи влади та правоохоронні органи повинні здійснити кроки для забезпечення оперативного розслідування всіх випадків насильства та залякування учасників виборчого процесу в незалежний та неупереджений спосіб, а також притягнення винних до відповідальності;

3) з метою подальшого забезпечення чесності, прозорості, підзвітності та верховенства права у роботі виборчих комісій суб'єкти виборчого процесу мають запровадити комплекс відповідних скоординованих антикорупційних дій: створення гарантій чесності та досягнення незалежності органів управління виборчим процесом від політичного втручання, забезпечення сумлінного виконання ними своїх обов'язків;

4) запровадити заходи, спрямовані на посилення прозорості виборчого процесу;

5) розглянути заходи з підвищення прозорості та підзвітності фінансування виборчих кампаній, посилення існуючих або запровадження ефективних і співмірних санкцій за невиконання вимог щодо оприлюднення інформації;

6) забезпечити механізми виконання вимог та/або запровадження додаткових спеціальних тимчасових заходів, що можуть створити більш справедливі умови для достатнього представництва жінок в органах влади, зокрема на виборних керівних посадах;

7) за умови збереження існуючої виборчої системи необхідно визначити межі одномандатних округів до початку нового виборчого процесу з повноцінним залученням до консультацій представників

національних меншин [84].

Часті зміни типу виборчої системи, які відбувалися усіх років незалежності в Україні виглядають як пошук оптимальної виборчої системи. Майже за тридцять років було апробовано мажоритарну, пропорційну та змішану виборчі системи, проте після закінчення виборів кожна з них зазнавала нещадної критики.

Наразі, завдяки запровадженню Виборчого кодексу, виборчі експерти бачать можливість виводу системи країни на новий рівень, а також усунення загрози правовій безпеці, конституційній традиції правонаступності (тяглості) правових норм, реалізації волевиявлення виборців, а також послаблення впливу підкупу та адмінресурсу. До переваг також можна віднести посилення гарантії участі у виборчому процесі людей з інвалідністю, забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб, трудових мігрантів, інших мобільних всередині країни громадян, новий процес розподілу мандатів у загальнодержавному окрузі, запровадження однакового порядку оскарження, та внесення змін у списки виборців незалежно від виду виборів (парламентські, президентські чи місцеві), а також окремий прогрес з питань виборчих даних [76], [77].

Для подальшого захисту існуючих досягнень у вигляді існуючих норм, слід захистити Виборчий кодекс від його постійних переглядів, запровадивши в Конституції України норми, які б передбачали обов'язковість внесення змін до цього кодексу кваліфікованою більшістю (двома третинами) голосів від складу парламенту. При цьому тип виборчої системи теж слід зафіксувати в Конституції України, така практика існує в деяких країнах Європи, наприклад Іспанії [145] та Португалії [48], [99].

Разом з тим, незважаючи на факт кодифікації виборчих норм, чинний кодекс досі має недоліки. Експерти відносять до таких законодавчих прогалин фактори потенційного зростання кількості недійсних бюлетенів за рахунок новизни виборчої системи, необхідність довготривалої

комунікаційної кампанії та навчання членів комісій, складність підрахунку голосів та встановлення результатів, а також питання агітації в Інтернеті та прозорості джерел її фінансування [77].

Виборчий процес в Україні характеризується тим, що наразі виборці, обираючи партію, не можуть впливати на формування партійних списків і знати, хто представлятиме їхні інтереси в парламенті. З метою усунення цієї прогалини виборчого законодавства слід використовувати пропорційну виборчу систему з відкритими списками. Ця система дає змогу наблизити виборця до депутата і поєднати переваги пропорційної системи з персональною відповідальністю політиків за виконання партійних обіцянок і відповідність їхньої роботи партійним програмам. Крім того, наділить виборця правом надавати преференції окремим кандидатам і не лише однієї політичної сили, а також відкликати народного обранця в разі неналежного виконання ним своїх обов'язків.

3.2 Реалізація виборчого процесу в Україні в умовах пандемії як чинник легітимації влади.

На пандемічний 2020-й рік до виборчого процесу в Україні припало не лише проведення виборів в умовах глобальної пандемії. На початку року було запроваджено нову процедуру проведення виборів, оскільки відбулося набрання чинності Виборчим кодексом – першим кодифікованим актом, який мав регулювати виборчий процес держави. Кодекс, що замінив собою ряд окремих законодавчих актів, привніс зміни щодо процедури організації виборів до місцевих рад. Так, відповідно до оновленого законодавства, голосування на місцевому рівні мало відбутися за мажоритарною системою виключно в тих територіальних громадах, у яких було зареєстровано менше 10 тисяч виборців. Окрім того, особливістю виборчого процесу у таких невеликих за розміром громадах стало те, що від одного округу могло бути обрано від двох до чотирьох депутатів (натомість до вступу в силу

Виборчого кодексу раніше кожен округ міг обрати лише одного депутата), в тому числі й тих, що висувалися за процедурою самовисування, не маючи офіційної приналежності до тієї чи іншої політичної сили [56].

Для громад, населення яких перевищувало встановлену межу, процес волевиявлення вперше відбувався за повністю новими правилами. Голосування проходило на базі так званих «відкритих списків», чий принцип передбачає можливість виборця віддати голос до кожного окремого кандидату від обраної партії. Ця форма голосування була апробована в Україні вперше, хоча розмови про запровадження велись вже досить давно, і стала першим фундаментальним викликом, з яким довелось зіткнутись виборцям в ході виборчого процесу. Разом з тим, через запровадження нового механізму виборів, можливості бути обраними в населених пунктах із кількістю населення від 10 тисяч осіб, були позбавлені такі кандидати у депутати міської, селищної та сільської рад, які до того намагались брати участь у виборчому процесі на основі принципу самовисування, через власне небажання бути прив'язаними до певної політичної сили або через небажання офіційно декларувати таку приналежність. За підсумками голосування в таких громадах, депутатські мандати отримували ті партії, що подолали встановлений законодавством п'ятивідсотковий бар'єр, а також ті, хто набрав найбільшу кількість голосів у відкритому партійному списку. Крім того, новизною для місцевих виборів стала й гендерна квота, згідно з якою у партійному списку не менше ніж 40% місць мало бути надано представникам однієї статі [74].

Проте чи не найбільшим викликом, що перевершив зміни до усталеного виборчого процесу, став карантин, запроваджений на всій території країни через пандемію коронавірусної інфекції. Із плином часу стало зрозуміло, що коронавірусна пандемія не буде вщухати, а, навпаки, нові хвилі та штами вірусу лише сприяли її розвитку. Разом з тим, в Україні, як і в інших країнах світу, надійшли чи надходили встановлені відповідним

законодавством терміни виборів – загальнодержавних та місцевого значення, парламентських або президентських. А вибори в цілому, і сам етап голосування є найбільш сприятливою для збудників інфекційних захворювань можливістю для розповсюдження серед організованих мас.

Незважаючи на те, що низка українських експертів публічно висловлювали сумніви щодо можливості скасування чи перенесення місцевих виборів на пізніший термін, виборчий процес 2020-го року все ж зазнав певних змін [69]. Крім того, проведення виборів на місцевому рівні були б під загрозою лише в разі значного погіршення епідеміологічної ситуації, а заплановане на 25 жовтня національне голосування могло бути скасованим лише у випадку, якщо до дати його проведення більше 50% території країни будуть знаходитися в так званій «червоній зоні» за рівнем захворюваності на COVID-19 (Див. Додаток Г).

Процес внесення змін до існуючої процедури голосування почався із оптимізації своєї роботи основним органом, що регулює процес проведення виборів – ЦВК. Було проведено максимально можливе зменшення кількості співробітників, залучених до проведення виборчої процедури безпосередньо на робочому місці, частину – було залучено до роботи в дистанційному режимі. На додачу, було масово поширено практику відеозв'язку: як для проведення нарад Комісії, так і для організації діяльності існуючих робочих груп. В свою чергу, це призвело до призупинення особистого прийому громадян, обмежень доступів до службових та адміністративних приміщень ЦВК, а також мінімізації засідань Комісії.

Разом з тим, першою спробою проведення виборів у форматі запроваджених обмежень стали вибори у Харківській області. Голосування у 179 округу, мешканці якого мали обрати представника парламенту шляхом голосування на проміжних виборах народних депутатів, першими зіткнулись із медичними обмеженнями. Для мінімізації можливого поширення коронавірусної інфекції, перші випадки якої вже були зафіксовані в Україні

на той момент, ЦВК було прийнято окрему постанову, яка рекомендувала місцевим органам влади провести роботу для попередження поширенню захворювання. Для цього, на виборчих дільницях було запроваджено чергування співробітників медичних установ, проводилась дезінфекція ручок для голосування, організовувалося провітрювання приміщень та вологе прибирання, а усі бажаючі мали змогу пройти температурний контроль. У цілому, фінальна явка по округу, за офіційними даними, становила 27,5% [15].

Слід зауважити, що наявність запровадженого карантину не створила жодних перешкод юридичного характеру, які могли б відтермінувати чи скасувати проведення місцевих виборів 2020-го року [28]. Конституція України регламентує обмеження реалізації населенням виборчого права лише у випадку оголошення режиму воєнного чи надзвичайного стану. Безперечно, існували певні застереження та можливості щодо уведення такого стану, який би став підставою для перенесення виборів, та навіть таке відтермінування дало б змогу лише відстрочити процес голосування не більше ніж на 90 днів. Окрім цього, в разі зупинки виборчого процесу виборчу кампанію довелося б оголошувати з самого початку. Для того, щоби максимально забезпечити право громадян на вільне волевиявлення та убезпечити їх в ході реалізації цього права, було прийнято рішення про реалізацію комплексу заходів щодо попередження поширення вірусу.

На додаток до принципів епідеміологічного реагування, включених до організації та проведення виборів для всіх учасників процесу, ЦВК спільно з Міністерством охорони здоров'я встановили перелік засобів індивідуального захисту, тоді як оцінки, методи фінансування, матеріально-технічне забезпечення та відповідні підзаконні акти мали бути додані та прийняті на рівні уряду.

ЦВК також ініціювала процес правового регулювання деяких аспектів організації та проведення місцевих виборів під час пандемії. Комісія

затвердила спеціальну резолюцію та надала свої пропозиції, які надалі мали використовуватися як основа для законопроекту, що був внесений до парламенту та зареєстрований під номером 4117. Однак він не зміг знайти підтримку в українському парламенті на початку вересня. З цієї причини положення Виборчого кодексу діяли паралельно з рекомендаціями уряду протягом усього виборчого процесу, а часом навіть суперечили між собою. В цілому, метою змін, запропонованих на розгляд представників парламенту, було встановлення більш чіткої регуляції особливостей організації підготовки та проведення виборів у період дії карантину, який було запроваджено для запобігання поширенню в Україні інфекційної коронавірусної хвороби, як такої, що визнано особливо небезпечною.

Враховуючи несприятливу ситуацію з розвитком коронавірусної хвороби, рівень захворюваності на яку знову почав зростати ближче до термінів проведення виборів, Кабінетом Міністрів України у вересні 2020 року було прийнято окрему Постанову, яка вносила роз'яснення та зміни, які стосувалися особливостей проведення виборчої процедури в період діючих в країні обмежувальних карантинних заходів, запроваджених у державі починаючи з березня 2020 року [86].

В ході подальшого вивчення розвитку подій із розповсюдженням вірусу, на місцевих виборах було анонсовано про деякі зміни, застереги та обмеження, що мали діяти на дільницях у ході голосування, та базувалися на прийнятій постанові, а саме:

- Люди з підвищеною температурою або ознаками хвороби мали рухатися за окремим маршрутом – для них обладнано окрему кабінку. Повідомлення про це було здійснено для усіх присутніх у приміщенні з метою дотримання дистанції.

- Якщо ж відвідувач виборчої дільниці відмовлявся надягати маску, його також мусили допустити до процесу голосування за тим самим окремим маршрутом. Проте вже після здійснення процедури голосування,

вона мала понести адміністративну відповідальність за порушення протиепідемічних норм і законодавства.

- Через неможливість регулювання кількості спостерігачів, а також представників різних політичних сил, журналістів, на виборчі дільниці не поширювалась норма щодо обмежень стосовно кількості осіб на квадратний метр.

- Так само на виборчу дільницю допускались й представники усіх засобів масової інформації. Разом з тим, пресбрифінги за результатами голосування було рекомендовано проводити зовні приміщення, щоб запобігти великому скупченню.

- За наявності сприятливих погодних умов представники Міністерства охорони здоров'я пропонували розміщувати всі інформаційні матеріали зовні приміщень. Це дозволило б виборцям відчувати себе більш спокійно, а також дало змогу детальніше ознайомитись з програмами, з біографіями, а також іншими інформаційними матеріалами, на вулиці, доки кожен з виборців чекав би на можливість зайти та віддати свій голос [16] [17] [68] (Див. Додаток А).

Окремою процедурою мала би стати організація процесу голосування виборців, які перебувають на самоізоляції. Дійсно, незважаючи на те, що в актуальному на момент проведення виборів законодавстві було передбачено спеціальну процедуру голосування за місцем перебування, ЦВК повинно було врегулювати порядок здійснення такого голосування, чітко визначивши перелік категорій осіб, до яких члени комісій мали б йти спочатку. Натомість, результати виборів засвідчили, що першочергово голосували виборці тих категорій, які зараз передбачені законодавством, а ті, які знаходяться на самоізоляції – у другу чергу.

Інклюзивність процесу також була організована на недостатньо високому рівні, що, в свою чергу, не могло сприяти високій явці виборців на дільниці. Так, для того, щоб члени виборчих комісії мали змогу надати

виборцям, які перебували на самоізоляції або мали позитивний тест на COVID-19, можливість проголосувати за місцем перебування, особи повинні були подати відповідну заяву разом із медичною довідкою не пізніше ніж до 20:00 останньої п'ятниці перед днем виборів, що спричинило відтік виборців, які виявили симптоми інфекції в останній момент. Слід надати належне діям ЦВК, яка надала можливість голосування у стаціонарних медичних закладах: якщо у лікарнях перебували хворі, що мали право голосувати на виборах, то при медичних закладах створювали виборчі дільниці.

Разом з тим, подальший розвиток процесу регуляції виборчого процесу створював додаткові проблеми у реалізації. Наприклад, у жовтні ЦВК повинна була надати пояснення щодо організації та проведення голосування, зокрема щодо місця перебування виборців із позитивними тестами COVID-19. Заходи координації було введено в дію лише за 9 днів до дня виборів.

Окремою проблемою було й фінансування таких заходів. На урядових засіданнях було вказано про забезпечення достатнього фінансування з центрального бюджету місцевим бюджетам. Натомість місцевим органам влади довелося перенаправляти частину своїх ресурсів зі спеціального Фонду боротьби з COVID-19 на потреби організації виборів в умовах пандемії. Фактично, витрати на регулярні потреби довелося перерозподілити на виборчі потреби. Незбалансований процес бюджетування та фінансування заходів призвів до нерівномірного розподілу ресурсів для забезпечення потреб на місцевому рівні. Зокрема, представники організації «Опора», покликаної здійснювати моніторинг за дотриманням виборчого законодавства, зазначали у підсумкових звітах про те, що більш скоординованим було виконання Постанови уряду в ході проведення виборів у великих містах, аніж в малих громадах: так, за даними спостерігачів, Миколаївська міська рада виділила з міського бюджету близько 2 млн грн, Запорізька міська рада – понад 2,2 млн. грн., у той час, як представниками самоврядування Хмельницької міської ради сума витрат становила лише

209 тис грн., а в м. Рубіжне Луганської області міська рада виділила засоби індивідуального захисту для членів виборчих комісій на суму близько 150 000 грн [23].

В ході виборчого процесу, організованого під час пандемії, окремими ризиками не могли не стати фейки та контрольовано розповсюджені інформаційні маніпуляції через коронавірус. Фейками про спалахи хвороби на дільницях можна було залякувати людей і ті просто побоялися би йти голосувати. Як результат, це могло би вплинути і на без того зазвичай невисоку явку на місцевих виборах. Як засвідчив моніторинг інформаційного простору, у різних областях робились окремі спроби інформаційних маніпуляцій: наприклад, шляхом поширення фейкової інформації щодо необхідності мати негативний тест на дільниці для того, щоб отримати бюлетень, або надати відповідну довідку від лікаря, яка б засвідчувала факт одужання від коронавірусної інфекції чи те, що особа не хворіла на неї [19]. Окремі представники спільноти, яка ідентифікує себе як антивакцинатори, навіть використовували опції поширення фейків як один із методів для того, щоби скликати та мобілізувати свій електорат, висуваючись на місцевих виборах, як це зробили, наприклад, у Львові (Остап Стахів) [44] чи Києві (Сергій Мікітен) [43].

У цьому контексті одним із основних завдань держави мало стати проведення просвітницьких заходів з простою метою: переконати громадян, що процес голосування є повністю безпечним для них. Разом із тим, противагою були окремі місцеві політики, які могли використовувати маніпуляції з явкою на свою користь. Свідоме поширення маніпулятивної та неправдивої інформації у певних територіальних громадах стало причиною того, що окремі групи виборців не прийшли голосувати, спричинивши таким чином зміни не лише в електоральному розподілі, а й у зниженні показників загальнонаціонального голосування. Такі маніпуляції базувалися на загальному розумінні щодо того, які групи населення як та за кого віддадуть

свій голос; а враховуючи проведення виборів саме на місцевому рівні та наявність знання локальних особливостей і фаворитів, прорахувати це було доволі нескладно.

Не поодинокими були й випадки свідомого поширення фейків. Наприклад, що на тій чи іншій виборчій дільниці (в конкретній школі) нещодавно був спалах коронавірусу, і туди не можна йти голосувати [UA3]. На додачу, слід відзначити одну специфічних рис виборів 2020-го року: розповсюдження інформації через месенджер Telegram із використанням анонімних каналів. Аудиторія деяких із них, станом на момент проведення виборів, могла досягати до 500 000 користувачів, що охоплювалися інформацією лише шляхом першого контакту (тобто без урахування можливих розповсюджень інформації через пересилання своїм знайомим та друзям). Такі канали мали змогу безкарно розповсюджувати сумнівну інформацію, свідомо маніпулюючи громадською думкою на користь тих чи інших політичних гравців або окремих країн. Зокрема, протягом вересня та жовтня 2020 року, громадська організація «Детектор медіа» здійснювала моніторинг медійного простору на наявність проросійських дезінформаційних комунікаційних повідомлень у національних ЗМІ, а також у регіональному медіа-просторі восьми регіонів. За сім тижнів, доки тривав моніторинг, ГО проаналізувало інтернет-сайти, новини телевізійних ЗМІ, дописи в Telegram та публікації на сторінках Facebook [112]. Експертами було складено перелік найрозповсюдженіших дезінформаційних меседжів в українських ЗМІ щодо типових пропагандистських повідомлень, які розповсюджувалися на користь Москви. За результатами дослідження було виявлено 165 матеріалів, які містили проросійські наративи; в ході наближення виборів кількість публікацій зросла з 212 до 282 на тиждень із максимальним значенням, що припало на передвиборчий тиждень. Моніторинг, проведений на національному рівні, виявив 1641 матеріал із проросійською дезінформацією. Більшість з тем, що увійшли до ТОП-10, не

включали проблеми, пов'язані з поширенням COVID-19, але всі вони включали в себе негативну оцінку держави Україна як недодержави, з притаманною праворадикальною ідеологією на національному рівні, маріонеткової країни, якою керує зовнішній західний вплив, і стверджувалося, що потрібні тісніші зв'язки з Російською Федерацією для забезпечення внутрішніх інтересів України.

Разом з тим, слід відзначити доволі ефективну та змістовну інформаційно-просвітницьку кампанію, яка була організована ЦВК. Окрім іншого, вона включала в себе розміщення соціальної реклами на центральних каналах, а також матеріалів на рекламних щитах щодо дій для обмеження ризиків пандемії під час голосування. 22 жовтня 2020 року (за три дні до дня виборів) ЦВК надала додаткове пояснення [87] щодо дотримання та рекомендованої черговості дій членів виборчих комісій різних рівнів у випадках, якщо в останній момент було виявлено осіб, що хворіють на коронавірусну інфекцію, а, разом з тим – і правил утилізації засобів індивідуального захисту членами комісії, які мали організувати голосування громадян із ознаками COVID-19.

Запроваджені через пандемію обмеження стосувалися не лише потенційних виборців. Члени виборчої комісії мали використовувати у своїй діяльності таке знаряддя (стільці, столи, меблі), що було вироблено з матеріалів, які можна продезінфікувати, а використання на столах різноманітної тканини не дозволялося з метою попередження накопичення вірусу. Крім того, було зафіксовано й норму щодо фізичного дистанціювання. Члени виборчої комісії повинні були знаходитися на відстані не менше 1 метра, або попереджувати можливе поширення інфекції шляхом використання в робочій діяльності тих чи інших видів фізичних бар'єрів – наприклад, прозорої поліетиленової завіси чи спеціальних захисних пластикових екранів.

Зміни до Постанови зафіксували й необхідність проведення

дезінфекції: протирання дверних ручок, сидіння тощо потрібно було проводити не рідше одного разу на 2 години, а окреме спеціальне вологе прибирання усього приміщення – не рідше одного разу на 4 години. Допускалася також обробка визначених частин скриньок для бюлетеней, але за умови попередження та недопускання потрапляння речовини та засобів дезінфекції усередину виборчої скриньки, щоб під приводом проведення протикоронавірусних заходів не відбулося псування чи знищення використаних виборчих бюлетенів [41].

Водночас, окремі політичні сили намагалися використати пандемію з метою зупинення виборчого процесу через розповсюдження в Україні коронавірусної хвороби. В своїх поданнях позивачі мотивували свої дії тим, що ЦВК відповідно до положень статей Конституції України зобов'язана забезпечити безпечні для людей умови проведення виборів. Натомість недотримання цієї умови створює істотні перешкоди для явки виборців на виборчі дільниці для здійснення волевиявлення, які полягають в загрозі зараження. Крім того, одним із аргументів було порушення права на волевиявлення тих осіб, що перебувають на самоізоляції та обсервації, а направлення працівників територіальних виборчих комісій для проведення голосування у місцях перебування хворих на COVID-19 наражало б на небезпеку самих працівників ТВК, невизначене коло їх близьких, а також усіх, з ким членам виборчих комісій доводилося б контактувати. Відповідно, організація виборів в умовах пандемії COVID-19 виключала можливість повного та безумовного дотримання основних існуючих, закріплених законодавчо, принципів виборчого права, що спричиняло б шкоду не лише правам і законним інтересам виборців, а й окремим політичним гравцям. Так, останнє таке подання до ЦВК було здійснено 21 жовтня 2020 року, за 4 дні до початку проведення виборів, а згодом, наступного ж дня, після отримання відмови, політична партія, що діє переважно у Дніпропетровській області, подала відповідний позов до суду із проханням змусити ЦВК вчинити

відповідні юридичні та процесуальні дії. Після розгляду справи Верховним Судом, рішення якого набуло чинності у переддень до дня голосування, позов було відхилено (див. Додаток Б).

Окремі побоювання викликали й періодичні зміни епідеміологічної ситуації та відповідні постанови органів влади. Так, 11 листопада, напередодні проведення повторного голосування (другого туру виборів) Кабінетом Міністрів України було встановлено низку карантинних обмежень. Зокрема, урядом було запроваджено заборону на проведення масових заходів (для більш ніж 20 осіб), планові госпіталізації і, разом з тим, ще й роботу розважальних закладів. Проте в контексті проведення виборчого процесу найбільшу схвильованість викликав розмито сформульований запроваджений карантин вихідного дня, який мав тривати з 00:00 суботи до 00:00 понеділка. Одже, проведення повторного голосування на виборах міського голови, заплановане на 15 листопада в семи містах: Суми, Одеса, Херсон, Луцьк, Краматорськ, Кам'янець-Подільський і Українка (Київська обл.) знову стало об'єктом для розповсюдження недостовірної інформації. На таку інформацію оперативно відреагувала ЦВК, пресслужба якої запевнила, що під час другого туру будуть дотримані правила безпеки з урахуванням складної епідеміологічної ситуації з урахуванням вже діючих норм проведення виборів в умовах пандемії, а карантин вихідного дня не заважатиме реалізації виборчого права [97].

Основною проблемою, що постала перед усіма учасниками виборчого процесу, проведеного у вкрай несприятливих через пандемію умовах, було несвоєчасне інформування виборців про особливості проведення цьогорічної виборчої процедури, посиленої на відсутність стратегічної та широкої, хоч і ефективно організованої, інформаційної кампанії, а не лише точкових засобів комунікації, використаної ЦВК. Порівнюючи кількість виборців, які в ході виборчого процесу 2020 року проголосували не за своїм місцем перебування із відповідними показниками минулих періодів, можна зробити висновок, що

цей відсоток був не набагато вищим за допандемічні показники.

В цілому, явка виборців на місцевих виборах 2020 року не була високою, що є характерною рисою усіх місцевих виборів в Україні. За даними ЦВК, 25 жовтня на виборчих дільницях були присутні 36,88% [70] виборців, в той час, як на попередніх виборах 2015 р. явка становила 46,5%. Дослідження соціологічної групи «Рейтинг», проведене серед громадян, які не долучились до процесу голосування, засвідчило, що переважно мешканці посилалися на наступні причини: 20% зазначили стан свого здоров'я, 19% не проживали за місцем реєстрації, 15% були зайняті іншими справами в день виборів, 14% не знали, за кого віддати свій голос. Крім цього, ще 12% респондентів не були зацікавлені у виборах, 10% не проголосували через епідемію, а 4% опитаних не мали виборів у своїх містах/селах – така сама кількість інтерв'юєрів не була включена до списків виборців [88]. Таким чином, майже третина виборців не долучилася до голосування через наслідки пандемії, що зумовило зниження рівня легітимності обраної місцевої влади через і без того невелику кількість виборців.

Одним із можливих шляхів вирішення проблеми низької залученості виборців до процесу голосування, а разом з тим – і зниження ризику поширення захворюваності у випадку схожих надзвичайних ситуацій, міг би стати принцип електронного голосування за допомогою окремих, надійно верифікованих методів перевірки особистості та забезпечення дотримання принципу «1 особа – 1 голос». Стратегічну мету – запровадження електронного голосування у 2024 році вже неодноразово озвучував чинний Президент України Володимир Зеленський, а разом з ним – і Михайло Федоров, як відповідальна за цей напрямок особа (на момент проведення виборів – віцепрем'єр-міністр – міністр цифрової трансформації). Вже на виборах 2020 року планувалося створити певне тестове середовище під назвою «цифровий виборчий округ», проте через недосконалість державної системи у сфері IT-інфраструктури та кібербезпеки цього не відбулося.

Така форма голосування не стала б чимось новим у світі. Окремими способами, цей метод вже було імплементовано в різних країнах світу (наприклад, США, Естонія, Панама, Австралія, Російська Федерація) та на різному рівні (загальнодержавні та місцеві вибори), а також інші види волевиявлення (як-от партисипативні бюджети або петиції). Окремі елементи для втілення ідеї електронного голосування вже присутні в Україні: так, декілька років в різних містах та навіть окремих невеликих територіальних громадах працює механізм громадського бюджету (бюджету участі), що дозволяє мешканцям громади віддати голос у підтримку тієї чи іншої ініціативи. Ідеї, що набирають найбільшу кількість голосів мешканців, мають бути реалізовані в спільноті за рахунок коштів місцевого бюджету.

Проте із впровадженням перших цифрових сервісів та можливості надання електронних послуг, серед населення постало питання щодо забезпечення, з одного боку, надійного та безпечного механізму верифікації користувача, а з іншого – простого у вжитку, щоб його використання не вимагало купівлі додаткових пристроїв, використання платних інформаційних систем тощо. Наразі такою площадкою може стати платформа «Держава і Я», більше відома як «Дія», що вже набула розповсюдження серед українців завдяки можливості використання цифрових відображень документів для отримання певних послуг або верифікації особистості. Проте повне використання цифрових послуг в Україні, хоча й є невідворотним процесом, проте ще перебуває на початковій стадії розвитку.

Наразі єдиною країною, що повністю перейшла на виборчий процес, до якого можна долучитись онлайн, продовжує залишатися виключно Естонія; більшість розвинутих країн не квапиться із повноцінним запуском електронного голосування, запроваджуючи його лише для окремих категорій (наприклад, військовослужбовців чи співробітників дипломатичних місій). «Пілотним» способом для України могли би стати

окремі закордонні дільниці, наприклад, станція «Академік Вернадський», яка розташована на Південному полюсі, куди бюлетені продовжують доставляти фізично для осіб, що перебувають там – як правило, постійний персонал станції не перевищує 15 осіб.

Проте наразі, допоки в Україні немає надійного правосуддя, що забезпечувало справедливий принцип відповідальності за всі порушення у виборчій сфері, розмови про запровадження дистанційного голосування, є передчасними, адже електронна система підрахунку голосів буде розмивати відповідальність, ускладнюючи можливість для детального встановлення обставин, часу та місця, в ході якого могло відбутися фальшування виборчого процесу та підміна справжнього голосу учасника виборчого процесу.

3.3 Порушення та контроль виборчого процесу 2020 року.

Жодні вибори в Україні не проходили без зафіксованої кількості порушень. Разом з тим, незначна їх кількість або несуттєвість порушень не є критичним фактором для визнання виборів такими, що не відбулися; до того ж, цього року на правоохоронців було покладено необхідність проведення контролю за дотриманням санітарних та епідеміологічних норм. Так, у деяких областях, наприклад Львівській, на кожній з дільниць за дотриманням порядку слідкувало щонайменше по двоє співробітників поліції, а у столиці до спостереження та дотримання норм порядку під час виборів було залучено 4,5 тисячі офіцерів, що мали перебувати безпосередньо на виборчих дільницях. Також у патрулюванні в парках, скверах та на вокзалах поліцейським допомагала «Муніципальна охорона» [71].

Як зазначалося, у виборчому процесі цього року до основного завдання поліції – забезпечення охорони громадського порядку, було покладено додаткові функції. Починаючи з 22 жовтня, коли місцеві ДВК отримали бюлетені і співробітники Національної поліції мали взяти під цілодобову

охорону дільниці та виборчу документацію, вони постійно мали контролювати дотримання усіх процедурних та медичних норм. Крім того, вже безпосередньо в день проведення виборів офіцери мали спостерігати разом із територіальною і дільничною виборчою комісією за дотриманням карантинних умов.

Деякі з областей України намагались заздалегідь зменшити кількість можливих інцидентів та адміністративних правопорушень у ході дня проведення голосування. Наприклад, виконуючи окреме доручення Чернівецької обласної державної адміністрації, управлінням Держпродспоживслужби в Чернівецькій області протягом двох днів перед виборами було організовано спеціальні моніторингові обстеження виборчих дільниць. Під час таких виїздів сформовані комісії контролювали дотримання порядку здійснення протиепідемічних заходів під час організації та проведення виборів. До вибіркових обстежень дільниць були залучені адміністративні території, де до того фіксувався високий рівень захворюваності на коронавірусну інфекцію.

Всього в ході роботи було обстежено 103 виборчих дільниці, а порушення дотримання протиепідемічних обмежень було виявлено на 44 дільницях. Серед основних виявлених порушень, комісії відзначали відсутність розмітки для дотримання соціальної дистанції, недостатню забезпеченість дезінфекційними засобів, а також малу кількість засобів індивідуального захисту у членів виборчих комісій (маски, захисні щитки, гумові рукавички).

За результатами таких виїзних перевірок, про виявлені порушення було проінформовано голів виборчих дільниць, місцеві органи виконавчої влади та самоврядування. Такі інспекції допомогли усунути переважну кількість виявлених недоліків завчасно [34].

На практиці перед так званим другим туром голосування на виборах міських голів у містах, де кількість виборців перевищувала 75 000 виборців і,

відповідно, використовувалася мажоритарна система абсолютної більшості, ЦВК мала наголосити на недопустимості зриву голосування в медичних закладах, на сформованих спеціальних виборчих дільницях. Спостерігачами було зафіксовано не систематичні, проте порушення, що мали місце в ході виборів, коли виборці на спеціальних виборчих дільницях були позбавлені своїх виборчих прав. Фактично, голосування в деяких стаціонарах не вдалося, оскільки процедури проведення виборів були порушені [23].

За результатами проведеного в країні голосування в день виборів (першого туру), за весь день було зафіксовано понад п'ять тисяч повідомлень про правопорушення (найбільше – у Києві та області, близько 600 у кожній адміністративній одиниці). За результатами розгляду повідомлень, було розпочато 159 кримінальних проваджень [85], крім того, було складено 324 адміністративні протоколи. Більшість з правопорушень, що мали місце в ході проведення голосування, стосувались вже звичних для виборчого процесу явищ, як-от порушення правил ведення агітації, пошкодження виборчих документів, розголошення результатів волевиявлення тощо. Таким чином, лише 15 оформлених протоколів, переданих на розгляд до судів, були пов'язані безпосередньо з порушенням правил щодо карантину [75]. У випадку розгляду таких справ у суді, більшість судів визнавали вину особи, щодо якої було складено протокол, погоджуючись із порушенням нею норм відповідного законодавства, зокрема щодо захисту населення від інфекційних хвороб і в контексті попередження розповсюдження коронавірусної інфекції, проте через малозначущість учиненого порушення звільняли особу від відповідальності (див. Додаток В). В окремих випадках, через недостатню якість доказової бази або неправильно складений протокол, адміністративні матеріали повертали на доопрацювання.

У Таблиці 3.1 представлені кількісні дані щодо зафіксованих не спостерігачами правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) у ході першого туру місцевих

виборів 2020 р.

Таблиця 3.1

Постатейний розподіл правопорушень, передбачених КУпАП у ході першого туру місцевих виборів 2020 р. [75]

Стаття КУпАП	Зміст порушення	К-кість протоколів
212-23	Пошкодження, приховування, знищення бюлетеня	161
212-10	Порушення обмежень щодо агітації	53
212-22	Публічне розголошення результатів волевиявлення	42
173	Дрібне хуліганство	17
178	Розпивання алкогольних напоїв	15
44-3	Порушення правил щодо карантину людей	15
183	Завідомо неправдивий виклик спецслужб	7
212-20	Порушення порядку опублікування виборчих документів	5
212-24	Перешкоджання здійсненню виборчого права	3
212-14	Порушення порядку розміщення агітації	2
212-13	Виготовлення друкованих матеріалів без відомостей	2
179	Розпивання алкогольних напоїв на робочому місці	1
184	Невиконання обов'язків щодо виховання дітей	1
РАЗОМ		324

Окрему частину зафіксованих правопорушень у ході виборчого процесу 2020 року склали такі, що були викликані недотриманням

протиепідеміологічних норм. На низці дільниць по всій Україні не спостерігачами було зафіксовано порушення приписів, встановлених відповідними нормативно-правовими актами КМУ та ЦВК. Зокрема, у Луцьку на декількох ДВК був відсутній захисний екран біля столів членів комісії. Аналогічна ситуація фіксувалася й у інших областях.

У місті Вінниця головним лікарем Вінницького обласного госпіталю ветеранів війни о сьомій ранку було дано вказівку не допускати спостерігачів від Комітету виборців України, мотивуючи це відсутністю в останнього результатів ПЛР-тесту, наявність якого не була вимогою для будь-кого з учасників виборчого процесу. Крім того, спостерігачами різних організацій неодноразово фіксувались черги на дільницях та відсутність розміток і нагадувань щодо дотримання соціальної дистанції – ця проблема неодноразово була помічена у Львові. В окремих містах країни також фіксувалася відсутність антисептиків або несвоєчасна їх доставка, разом з тим у деяких членів виборчих комісій не було одягнених масок та рукавиці або біли помічені випадки неправильного їх носіння, а також недотримання норм щодо вимірювання температури.

Отже, особливістю місцевих виборів в Україні, що відбулися в 2020-му році, які відрізняють електоральний процес від більшості інших країн світу, які так само зіткнулись з необхідністю організації виборчих процедур, стала не лише пандемія, а й зміна до процесу організації місцевих виборів, які були імplementовані до законодавчої площини завдяки прийняттю нової процедури обрання представників місцевої влади. Проте, оскільки зміна законодавства та усталених процедур не є чимось новим для традиційного виборчого процесу України, пріоритетним викликом, з яким до того не стикались жодна зі сторін виборчого процесу, стала саме правильна організація процедури голосування у визначенні терміни.

В умовах постійного підвищення кількості зафіксованих випадків коронавірусної інфекції, окремо постала й проблема заміни членів виборчих

комісій та дотримання режиму самоізоляції – це поклато додаткові ризики зриву роботи комісій. Крім цього, на місцевому рівні від органів місцевого самоврядування вимагалася більша, ніж зазвичай, участь у процесі організації виборів, адже пандемія привнесла з собою ще й відчутний негативний вплив на і без того низький рівень активності виборців, що притаманний місцевим виборам в Україні. Окремою задачею також стала й організація скоординованих дій щодо розповсюдження коректної та актуальної інформації стосовно виборчого процесу, оскільки виборчий процес відбувався в умовах інформаційної війни з країною-агресором, чийм мимовільним союзником також виявився певний прошарок людей, що заперечували існування коронавірусної інфекції, поширюючи (свідомо чи не спеціально) фейкові новини, зміст яких не відповідав дійсності.

Слід зазначити, що Центральна виборча комісія змогла своєчасно організувати юридичний фундамент проведення виборів в період пандемії. Так, завдяки прийнятій постанові, було встановлено, що кожне із запрошень, що розповсюджується виборцями, повинне містити в собі інформацію та рекомендації виборцям щодо попередження поширенню коронавірусної інфекції та інформацію щодо зменшення ризику розповсюдження захворюваності. Разом з тим, в ході реалізації виборчого права, неодноразово спостерігались випадки невиконання або неналежного виконання затверджених урядом правил здійснення конкретних протиепідемічних заходів. Через це процедура проведення виборів зазнавала окремих випадків порушень виборчого процесу як з боку виборців, так і з боку членів виборчих комісій, свідченням чого є зареєстровані по всій Україні факти скоєння адміністративних правопорушень та їх подальший розгляд у судах відповідних інстанцій. Неодноразово зафіксовані факти недобросовісної практики використання засобів індивідуального захисту та організації проведення вимог (із повним дотриманням протиепідемічних вказівок) не сприяли ефективній реалізації постанов Кабінету Міністрів та Центральної

виборчої комісії, а разом з тим – і зниженню рівня поширення коронавірусної хвороби.

Підсумовуючи проведену роботу усіма органами влади, як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях, стосовно забезпечення проведення чергових місцевих виборів, слід зазначити, що Центральній виборчій комісії в майбутньому потрібно приділяти більшу кількість часу щодо роботи з представниками територіальних виборчих комісій на рівні окремих громад. Така робота зможе забезпечити ефективну комунікацію між усіма ланками та учасниками виборчого процесу, зможе сприяти зростанню рівня явки виборців та їх активності в ході місцевих виборів. Разом з тим, у випадку необхідності проведення додаткових виборів в найближчий час в окремих територіальних громадах, ЦВК матиме можливість приділяти більшу кількість уваги комунікації з органами влади для того, щоб забезпечити ефективну реалізацію процесу голосування з дотриманням протиепідемічних заходів, основні напрацювання стосовно яких вже створили якісне підґрунтя для забезпечення ефективної роботи виборчої системи держави у випадку настання нових викликів надзвичайного характеру.

ВИСНОВКИ

Механіка виборчого процесу постає доволі складним явищем, тож не дивно, що в ході практичної її реалізації виникає чимало проблем, суперечливих моментів та спірних питань. Саме своєчасне та вдале вирішення їх допомагає поліпшити і процедуру проведення виборчого процесу, і ефективність виборів загалом.

Процес проведення чергових місцевих виборів, який відбувався в Україні впродовж 2020-го року (офіційно – з 5 вересня) зазнав одразу двох викликів. Першим з них стала зміна принципу голосування та перехід на відносну нову для держави форму відкритих списків, але найбільш серйозним викликом стала глобальна світова пандемія.

Неможливо не відзначити, що наслідки коронавірусної інфекції та обмежень, що розпочались завдяки ній, вже принесли багато змін до усіх сфер життя населення різних країн по всій земній кулі: це стосується як побутових особливостей та способів роботи і комунікації, так і повсякденного життя і необхідності використання засобів індивідуального захисту.

Не виключенням став і виборчий процес в різних країнах на різних континентах та у різних куточках світу незалежно від релігії, політичного режиму, рівня та статусу проведених плебісцитів тощо. Виборчий процес 2020-го року став певною точкою неповернення як для тих країн, яким безпосередньо довелось зіткнутися з організацією та проведенням виборчого процесу в період пандемії, так і для країн, які змогли скористатися напрацюваннями, помилками та найкращими практиками своїх сусідів, для того, щоб забезпечити організацію і проведення виборів на своїх теренах якомога кращим способом.

Наразі неможливо чітко визначити, яке саме рішення щодо проведення виборів було правильним: перенесення на декілька місяців, відтермінування на рік, проведення їх за будь-яку ціну чи організація виборчих процедур у

запланований час та у передбачених законодавством вимогах із невеликою поправкою на існуючі пандемічні обмеження. Аналіз наслідків пандемії, що триває й досі та, відповідно, усіх виборчих процесів, що тривали і продовжуть тривати і по цей день має відбуватись науковцями по всьому світу з урахуванням необхідності напрацювання усталеної практики та рекомендацій. На додачу, пандемічні обмеження зіграли роль стрес-тесту для існуючої системи виборів та референдумів, показавши реальний, а не декламований стан електоральних справ, настроїв та способів голосування у світі.

Разом з тим, в ході проведення наукового аналізу виборчих процесів та практик дистанційного голосування в різних країнах світу, безумовно можна виокремити те, що пандемічне голосування стало певною електоральною революцією, результати якої можна буде побачити лише за декілька років. Країни по всьому світі вже мають не лише потенціал щодо переходу на цифрову, дистанційну та інші форми і засоби щодо віддаленого чи альтернативного голосування, а й мають можливість обґрунтувати це перед своїм населенням, мотивуючи впровадження нових технологій та способів не лише прагненням до зручності чи запровадження інновацій заради інновацій, а й отриманим внаслідок пандемії досвідом. Для України це є ще однією можливістю розвинути кількість та рівень надання цифрових послуг населенню, надавши можливість голосування у дистанційній формі – можливо, першочергово провівши певний пілот в окремих виборчих округах або для окремих категорій населення.

Характеризуючи пандемічний аспект виборчого процесу в Україні, який мав місце в 2020-му році, і особливості якого є фундаментом даного наукового дослідження, слід відзначити, що, як і в інших країнах, сама природа виборчого процесу, чітко визначена науковими теоретико-методологічними методами, розглянутими в першому розділі роботи, не зазнала та й, через об'єктивні причини не могла зазнати змін за своєю

сутністю. Такий висновок є наслідком традиційного процесу делегування влади на будь-якому якому рівні – адже він є однією із ключових засад існуючого виборчого процесу та державного устрою в Україні. Законність (у значенні відповідності нормам міжнародного права та актів законодавства України), необхідність врахування рішень органів державної влади, конкретність рішень – ці та інші ключові особливості виборчого процесу були та залишаються невід’ємною складовою процесу виборів як акту вільного волевиявлення населення України як демократичної держави.

Описуючи увесь процес виборів, що відбувалися в Україні за часів розповсюдження коронавірусної інфекції (додаткові вибори в Харкові на початку 2020-го року, основний етап місцевих виборів в жовтні та додатковий тур в окремих територіальних громадах держави) слід відзначити якісний процес організації виборів в умовах специфічних викликів, перед якими постала країна і конкретно – Центральна виборча комісія як спеціалізований орган, до сфери відповідальності якого входить організація виборів в Україні. ЦВК змогла продемонструвати високу ефективність як для налагодження внутрішньої роботи та забезпечення порядку і документообігу, так і розробку детальних нормативно-правових актів, які встановлювали засади проведення голосування за умови триваючої пандемії.

На жаль, титанічну роботу, що була пророблена установою, не було відзначено достойною мірою; крім того, рішення та рекомендації ЦВК іноді саботувались на рівні окремих територіальних виборчих дільниць, підтвердженням чому є задокументовані факти порушень дотримання санітарних вимог та відповідні судові процеси.

Для держави Україна виборчий процес, що відбувся в ході 2020-го року, став не лише тестом на міцність державних інституцій. Вибори мають стати фундаментом для подальшого вдосконалення інформаційно-просвітницьких кампаній з населенням як щодо процесу голосування на виборчих дільницях (враховуючи нюанси системи із відкритими списками),

так і ефективної протидії свідомому чи ні розповсюдженню неправдивих, неповних чи викривлених новин, метою яких є послаблення інформаційної гігієни населення та вплив на результати виборів. Разом з тим, для України ці вибори стали підтвердженням того, що для держави необхідним елементом є розробка інструментів для можливості забезпечення дистанційного голосування, проте чесність та сумлінність такого інструменту буде під загрозою за відсутності якісного та непідкупного правосуддя, а разом з ним – і органів, що слідкують за дотриманням правопорядку. Необхідно передбачити можливість ефективного спостереження. Крім того, слід на рівні Конституції держави зафіксувати стабільність виборчого законодавства, – щоб запобігти його частим змінам, а також введенню виборців в оману. Для цього пропонуємо передбачити внесення змін до Виборчого кодексу України кваліфікованою більшістю $\frac{3}{4}$ голосів від складу Верховної Ради України, але після того як буде законодавчо урегульовано проведення референдумів на усіх рівнях.

Підсумовуючи проведене наукове дослідження, досягнення мети, поставленої в ході роботи, не обмежується отриманим результатом. Перспектива подальшої роботи стосовно проведеного дослідження вбачається у глибшому вивченні проблематики, аналізу світових практик проведення виборів в умовах не лише пандемічних обмежень, але й інших видів надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, а разом з тим й пошуку шляхів щодо удосконалення виборчого процесу держави, його концептуальних засад, а також функціонування інституту виборів і прямої демократії загалом. Перші результати досліджень, проведених під час підготовки кваліфікаційної роботи, було апробовано шляхом проведення дискусій стосовно подальших перспектив та викликів перед українським виборчим процесом на наукових конференціях та в ході навчального процесу впродовж 2021-го року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. М.: “Статут”, 2009. 712 с.
2. Алексі Р. Інституціоналізація прав людини в демократичній конституційній державі. Філософія прав людини / за ред.: Ш. Госепата, Г. Ломанна; пер. з нім., 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр, 2012. С. 172-189.
3. Афанасьєва М.В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2014. 384 с.
4. Афанасьєва М.В. Голосування «contra omnes» як складова виборчої інженерії. Юридичний вісник. 2011. № 4. С. 80-83.
5. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України: монографія / ред. Ю.О. Волошин. Суми: Університетська книга, 2012. 230 с.
6. Бакумов О.С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.
7. Бакумов О. С. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на вільні вибори: спірні питання практики // Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 3 (86). С. 183-192.
8. Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. Право України. 2013. № 5. С. 46-53.
9. Барабашев Г.В. Непосредственная демократия в СССР / Г.В. Барабашев, К.Ф. Шеремет. – М. : Знание, 1984. – 321 с.
10. Белоновский В.Н. Электоральное право Российской Федерации. Москва: Изд. центр РГГУ, 2010. 1070 с.
11. Богашов О.А. Конституційно-правовий статус органів управління виборчим процесом в Україні. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 272 с.
12. Богашева Н.В. Дослідження деяких аспектів еволюції виборчого

законодавства України (1989-2006 роки) / Н.В. Богашева, Ю.Б. Ключковський, Л.В. Колісецька – К. : ПЦ “Фоліант”, 2006. 146 с.

13. Буркут І.Г., Колесніков О.В. Виборчі технології: регіональний досвід. Чернівці: Букрек, 2009. 240 с.

14. Вербілайте Ж. Голосування поштою в Литві. Вибори-2006: Досвід. Проблеми. Перспективи: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 жовт.– 1 лист. 2006 р.). Київ: Атіка, 2007. С. 80-84.

15. Вибори на окрузі №179: стала відома явка виборців URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/vybory-na-okruga-179-stala-izvestna-yavka-izbirateley-15032020234400> (дата звернення: 01.12.2021)

16. Вибори в умовах карантину: як відбуватиметься голосування на дільницях Львівщини URL: <https://suspilne.media/69515-vibori-v-umovah-karantinu-ak-vidbuvatimetsa-golosuvanna-na-dilnicah-lvivsini/> (дата звернення: 02.12.2021)

17. Вибори в умовах COVID-19: ЦВК та IFES оновили інструкцію для членів виборчих комісій URL: <https://cvk.gov.ua/novini/vibori-v-umovah-COVID-19-tsvk-ta-ifes-onovili-instruksiyu-dlya-chleniv-viborchih-komisiy.html> (дата звернення: 17.11.2021)

18. Виборчий кодекс України. Закон No 396-IX від 24.10.2020 р.

19. Виборчі фейки: Чи потрібен тест на коронавірус, щоб проголосувати | Блог заступника міського голови Львова Любомира Зубача URL: https://zaxid.net/viborchi_feyki_chi_potriben_test_na_koronavirus_shhob_progolosuvati_n1510871 (дата звернення: 15.11.2021)

20. Висновок Венеціанської комісії щодо захисту прав людини в надзвичайних ситуаціях, CDL-AD(2006)015, параграф. 13. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2006\)015.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2006)015.aspx) (дата звернення: 07.09.2021)

21. Вінникова Н. А. Парадокси політичних рішень в епоху постдемократії : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 424 с.

22. Волошин Ю., Годованик Є. Сучасне розуміння міжнародних виборчих стандартів в умовах правової глобалізації. Вісник Центральної виборчої комісії. 2013. No 2(26). С. 57-60.

23. Вплив пандемії COVID-19 у 2020 році на організацію та проведення виборів у пострадянських державах URL: <http://enemo.eu/uploads/file-manager/UKRENEMOEffectsoftheCOVID-19pandemicontheorganizingandholdingofelectionsin2020.pdf> (дата звернення: 21.09.2021)

24. Выборы без наблюдателей в Беларуси: на участки не пускают, протоколы не дают URL: <https://www.dw.com/ru/kto-i-kak-nabljudayet-za-vyborami-prezidenta-belarusi/a-54469987> (дата звернення: 05.12.2021)

25. Галиахметов І.А. Інституціоналізація муніципального (місцевого) виборчого процесу: теоретико-правовий аспект. Вісник Центральної виборчої комісії. 2015. No 1(31). С. 56-61.

26. Гері В.Кокс. Ціна голосу: стратегічна координація у виборчих системах світу / Пер. з англ. Г.С. Краснокутського, науков. ред. М.О.Баймуратов. Одеса: АО бахва, 2003. 456 с. С. 66.

27. Глава держави підписав закон, який прирівнює е-паспорти до паперових URL: <https://armyinform.com.ua/2021/04/glava-derzhavy-pidpysav-zakon-yakuj-pryrivnuuye-e-pasporty-do-paperyvyh/> (дата звернення: 14.09.2021)

28. Голова ЦВК Олег Діденко: «Карантин не є юридичною перешкодою для проведення виборів» URL: <https://cvk.gov.ua/zmi-pro-tsvk/golova-tsvk-oleg-didenko-karantin-ne-ie-yuridichnoyu-pereshkodoyu-dlya-provedennya-vivoriv.html> (дата звернення: 01.10.2021)

29. Голосование по Конституции пройдет с учетом ситуации с коронавирусом. Российская Газета. <https://rg.ru/2020/03/17/putin-golosovanie-po-konstitucii-projdet-s-uchetom-situacii-s-koronavirusom.html> (дата звернення: 01.10.2021)

30. Головатий М. Концептуальні засади політичної теорії та методів

її дослідження. URL:

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/golovatyi_kontseptualni.pdf

(дата звернення: 02.10.2021)

31. Джабасов А. А. Политические технологии избирательных кампаний: проблемы категориального осмысления. Вестник Московского университета. Сер. 12: Полит.науки, 2000. №2. С. 23-47.

32. Дії працівників поліції під час виборчого процесу в Україні: методичні рекомендації / О.С. Бакумов, О.І. Безпалова, О.Ю. Прокопенко та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019, 95 с.

33. Доля І., Ковальський Г., Кокора Н. Основні напрями удосконалення законодавства з місцевих виборів у контексті кодифікації виборчого законодавства: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/697> (дата звернення 19.09.2021).

34. Дотримання протиепідемічних обмежень в період карантину на виборчих дільницях під час проведення місцевих виборів URL: <http://www.consumer-cv.gov.ua/dotrymannya-protyepidemichnyh-obmezhen-v-period-karantynu-na-vyborchyh-dilnytsyah-pid-chas-provedennya-mistsevyh-vyboriv/> (дата звернення: 16.10.2021)

35. Загальна декларація прав людини прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року (Док.ООН/PES/217 А) URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82%3A1&catid=47%3Aun&Itemid=74&lang=ru (дата звернення 05.08.2021)

36. Закон України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Документ 14/98-ВР від 14.01.1998 р.

37. Закон України «Про вибори народних депутатів України». Документ 2766-III від 18.10.2001 р.

38. Закон України «Про вибори народних депутатів України».

Документ 4061-VI від 17.11.2011 р.

39. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» No. 1368-IX від 30.03.2021

40. Закон України «Про місцеві вибори» No. 595-VIII від 14.07.2015 р.

41. Затверджено протиепідемічні заходи під час проведення виборів – Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-protiepidemichni-zahodi-pid-chas-provedennya-viboriv> (дата звернення: 09.09.2021)

42. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации. Учебник для вузов / Отв. ред. д.ю.н. А.В. Иванченко. М. : Норма, 1999. 856 с. С. 255-256.

43. Кількість кандидатів в списках – вибори до Київської міської ради URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm056pid102=2pf7691=2pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html (дата звернення: 07.10.2021)

44. Кількість кандидатів на посаду Львівського міського голови URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm106pt001f01=695pid100=46rej=0pid102=3670.html> (дата звернення: 07.10.2021)

45. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.

46. Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 21 грудня 1965 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_105 (дата звернення: 09.09.2021)

47. Контрольний перелік з питань верховенства права Венеціанської

комісії (CDL-AD(2016)007), п. 44 і 45. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e)

(дата звернення: 01.12.2021)

48. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97) URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 01.12.2021)

49. Конституція незалежної України: навч. посіб. / кол. авт. за ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2000. – 428 с.

50. Концепція громадянської освіти в Україні // Інформаційний бюлетень Проекту “Освіта для демократії в Україні”. – Випуск 2. – 2000. – жовтень. URL: <http://iatp.org.ua/cen/libr/orginfo2.html> (дата звернення: 12.09.2021)

51. Коронавірус і вибори: світовий досвід URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-i-vybory/30905705.html> (дата звернення: 27.10.2021)

52. Кочубей Л.О. Виборчі технології: політологічний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України): монографія. Київ: Юридична думка, 2006. 280 с.

53. Кравцова Т.М., Венгер Ю.В. Щодо питань адаптації законодавства України у сфері стандартизації до норм Європейського Союзу. Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу. 2016. No 1. С. 20-25.

54. Костецька Л.М. Проблеми регулювання виборчого процесу в Україні / Л.М. Костецька // Наук. зап. Ін-ту законодавства Верховної Ради України. – К., 2017.; № 1 – С. 154-160

55. Костецька Л.М. Політична культура виборів в Україні / Л.М. Костецька // Взаємозв’язок політики і управління: теоретичний і прикладний

аспект : матеріали круглого столу (м. Дніпро, 2 червня 2017 р.) / за заг. ред. С.О. Шевченка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2017. С. 91-93

56. Критерії формування одномандатних виборчих округів: за 20 років жодних змін на краще! URL: <https://opora.ua.org/article/vybory/1382-kryteriji-formuvannja-odnomandatnyh-vyborchyh-okrugiv-za-20-rokiv-zhodnyh-zmin-na-krashche> (дата звернення: 16.10.2021)

57. Кусмаров Б.В., Балакай О.Б. Про деякі проблеми виборчого процесу в сучасному українському суспільстві / Кусмаров Б.В., Балакай О.Б. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 3. – С. 259–263. – Бібліогр.: 5 назв.

58. Ленгер Я. Виборчі права внутрішньо переміщених осіб в Україні: колізійні питання та можливі шляхи їх усунення. Конституційно-правові академічні студії. 2016. Вип. 1. С. 19-25.

59. Липсет С. Размышления о легитимности / С. Липсет. URL: <http://pravoz.ru/lipst-lgitimacy> (дата звернення: 29.11.2021).

60. Лісовий В.С. Культура – ідеологія – політика / В.С. Лісовий. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1997. – 352 с.

61. Ставнійчук М. І. Виборчий процес // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33918 (дата звернення: 04.11.2021)

62. Михайленко А. Р. Основы государства и права. – К.: Фемина, 2015. – 120 с.

63. Міжнародна місія Світового Конгресу Українців зі спостереження за президентськими виборами в Україні URL: [http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Elections-2014/UWC%20IEOM%20Final%20Report_23072014%20\(Ukr_\).pdf](http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Elections-2014/UWC%20IEOM%20Final%20Report_23072014%20(Ukr_).pdf) (дата звернення: 06.08.2021)

64. Міжнародні спостерігачі зробили заяву щодо виборів Президента

України URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2686668-miznarodni-sposterigaci-zrobili-zaavu-sodo-vivoriv-prezidenta-ukraini.html> (дата звернення: 17.09.2021)

65. Міжнародні спостерігачі позитивно оцінили українські вибори, але вказали на проблеми URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-osce-nato-evroparlament-pare-pro-vyboru/29854781.html> (дата звернення: 21.09.2021)

66. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права прийнято Генеральною Асамблеєю 16 грудня 1966 року ООН (Док. ООН А/RES/2200 А (XXI) URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 17.09.2021)

67. Місія БДПІЛ зі спостереження за виборами – Остаточний звіт URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/b/441931.pdf> (дата звернення: 18.10.2021)

68. Місцеві вибори 2020 і COVID: що варто знати про правила безпеки URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12858> (дата звернення: 18.09.2021)

69. Місцеві вибори 2020: що потрібно знати про виборчу кампанію в Україні – РБК-Україна URL: <https://vybory.rbc.ua/ukr/2020/mestnye-vybory-2020-nuzhno-znat-izbiratelnoy-1599646378.html> (дата звернення: 24.09.2021)

70. Місцеві вибори: явка виборців склала майже 37% - РБК – Україна URL: <https://vybory.rbc.ua/ukr/2020/mestnye-vybory-vka-izbirateley-sostavila-1603701410.html> (дата звернення: 01.01.2021)

71. Місцеві вибори 2020: Як проголосувати безпечно для здоров'я в умовах карантину URL: https://kyivcity.gov.ua/news/mistsevi_vibori_2020_yak_progolosuvati_bezpechno_dlya_zdorovya_v_umovakh_karantinu/ (дата звернення: 17.11.2021)

72. Місцеві вибори 2020: Які зміни внесла Верховна Рада до виборчого законодавства URL: <https://www.oblradack.gov.ua/miscevi-vibori-2020-yaki-zmini-vnesla-verkhovna-rada-do-viborchogo-zakonodavstva> (дата

звернення: 21.11.2021)

73. Місцеві вибори-2020: електоральні настрої громадян (серпень 2020р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/mistsevi-vybory2020-elektoralni-nastroi-gromadian-serpen-2020r> (дата звернення: 04.12.2021)

74. Місцеві вибори-2020: підсумки, тенденції та що буде далі : [бесіда з заст. дир. Українського інституту дослідження екстремізму Б. Петренко, кер. Центру політичного аналізу «Пента» В. Фесенко та гол. ГО «Асоціація Політичних Наук» Д. Сінченко / спілкувався М. Ліскович] // Укрінформ. – 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/3142240-miscevi-vibori2020-pidsumki-tendencii-ta-so-bude-dali.html> (дата звернення: 13.11.2021)

75. Національна поліція України – допис у соціальній мережі Facebook від 26 жовтня 2020 р. URL: <https://www.facebook.com/UA.National.Police/posts/2708573279397469/> (дата звернення: 29.11.2021)

76. Новий Виборчий кодекс: експерти назвали переваги та недоліки URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1842380-noviy-viborchiy-kodeks-eksperti-nazvali-perevagi-ta-nedoliki> (дата звернення: 14.10.2021)

77. Новий Виборчий кодекс: переваги та недоліки URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/07/15/pogljad/polityka/novuj-vyborchuj-kodeks-perevahu-ta-nedoliku> (дата звернення: 24.09.2021)

78. Новий закон про вибори : назад у майбутнє чи компроміс? URL: <http://ua.for-ua.com> (дата звернення: 27.08.2021)

79. Олбрайт М. Госпожа госсекретарь. Мемуары Мадлен Олбрайт / М. Олбрайт. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 688 с.

80. Оцінка дій влади, епідемія коронавірусу та реакція на поточні події URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=964&page=1&y=2020&m=8> (дата звернення: 26.09.2021)

81. Панкевич І.М. Традиція виборності влади в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 488 с.
82. Парламентська Асамблея Ради Європи: міжнародна місія зі спостереження за виборами (ММСВ) Україна — Позачергові вибори Президента, 25 травня 2014 року – Заява про попередні висновки та результати URL: <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/119080?download=true> (дата звернення: 13.11.2021)
83. Погорілко В.Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність: Монографія. К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. 248 с.
84. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року. Місія зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПЛ. Остаточний звіт / Бюро демократичних інститутів та прав людини. – Варшава, 2014. – 62 с.
85. Порухення на місцевих виборах-2020: деталі URL: https://vybory.24tv.ua/mistsevi-vibori-ukrayini-2020-porushennya-falsifikatsiyi_n1436903 (дата звернення: 17.11.2021)
86. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2020 р. № 846 «Порядок здійснення протиепідемічних заходів під час організації та проведення виборів»
87. Постанова ЦВК №409 «Про окремі питання здійснення виборчих процедур з організації підготовки та проведення виборів 25 жовтня 2020 року в умовах поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2».
88. Результати електорально-поведінкового дослідження у день виборів URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rezultaty_elektoralno-povedencheskogo_issledovaniya_v_den_vyborov.html (дата звернення: 01.10.2021)
89. Снітчук М. О. Підготовка та прийняття управлінських рішень

URL:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4PUs9CHMaSUI:cpk.org.ua/files/pidgotovka_ta%2520priynattia.doc+&cd=8&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 25.09.2021)

90. Стешенко Т.В., Стешенко Л.С. Міжнародні виборчі стандарти, їх реалізація у виборчому законодавстві України. Державне будівництво і місцеве самоврядування. Харків, 2015. Вип. 29. С. 32-42.

91. Стешенко Т.В. Актуальні питання виборчого процесу в Україні і зарубіжних країнах. Державне будівництво і місцеве самоврядування. Харків, 2013. Вип. 25. С. 102-113.

92. Тодика Ю.М. Теоретико-методологічні питання виборчого процесу в аспекті реалізації народовладдя. Вибори Президента України – 2004: проблеми теорії та практики: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9-10 черв. 2005 р.). Київ: Атіка, 2005. С. 170-174.

93. Указ Президента Російської Федерації «Про проведення Загальноросійського голосування щодо поправок до Конституції» URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/63443> (дата звернення: 14.11.2021)

94. Фоміна С.В. Голосування як стадія виборчого процесу в зарубіжних країнах: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид наук. Харків, 2016. 22 с.

95. Фоміна С.В. Суб'єкти, що беруть участь у виборчому процесі на стадії голосування, та їхній правовий статус у зарубіжних країнах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Ужгород, 2014. Вип. 29, т. 1. С. 114-118.

96. Федоренко В. Виборче право і виборчий процес як складники системи сучасного конституційного права України (теоретико-методологічні аспекти). Вибори та демократія. 2007. № 4(14). С. 18-24.

97. Центральна виборча комісія – публікація в мережі Facebook від

13

листопада

2020

р.

URL:

<https://www.facebook.com/UACEC/photos/a.1050460308669719/1253673555015059> (дата звернення: 09.12.2021)

98. Чайковський Броніслав. Політологічний аналіз виборчого процесу // Політичний менеджмент. 2007. № 2. С. 68-76.

99. Чи закріплена виборча система в конституціях європейських країн? URL: https://www.oporaua.org/news/parliament/rada_9/19469-chi-zakriplena-viborcha-sistema-v-konstitutsiiakh-ievropeiskikh-krayin (дата звернення: 19.11.2021)

100. Шанси на успіх демократії в Україні високі URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/albright-assistance-senat-dopomoha/3847694.html> (дата звернення: 10.11.2021)

101. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006 – 256 с.

102. Шаповал В.М. Основи теорії парламентаризму: монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2015. 136 с.

103. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні: монографія. Львів, 2010. 462 с.

104. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції: монографія. 2-е вид., випр., доп. Київ: Реферат, 2007. 848 с.

105. Шлемкевич М. Галичанство / М. Шлемкевич // Політол. читання. – 1993. – № 1. – С. 245-301

106. Юридична енциклопедія / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998—2004 . — ISBN 966-7492-00-1.

107. Юрійчук Є. Виборчі процеси в постсоціалістичних державах: шляхи демократизації // Вісник Центральної виборчої комісії. 2006. № 4 (6). С. 81-86.

108. Юрійчук Є. Дотримання принципу загальності щодо внутрішньо переміщених осіб в законодавстві про місцеві вибори в Україні / Євгенія Юрійчук // «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи»: матеріали VI Міжнародної наукової конференції. Чернівці, 7 квітня 2016 р. – Чернівці : Букрек. – С. 51-53. ISBN 978-966-399-754-4.

109. Юрійчук Є.П. Електоральна та референдна легітимація влади на пострадянському просторі: зовнішньополітичні аспекти : монографія / Євгенія Юрійчук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. 480 с.

110. Юрійчук Є. П. Законодавство про місцеві вибори в Україні: реалії та перспективи // Вісник Центральної виборчої комісії. 2016. № 1(33). С. 26-34.

111. Юрійчук Є. Індикатори спостереження ОБСЄ за виборами та референдумами у пострадянських державах: зовнішньополітичний вимір легітимності. Вісник Центральної виборчої комісії. 2013. No 1(25). С. 64-69.

112. Як медіа висвітлюють місцеві вибори 2020 в Україні – результати двох моніторингів URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/how-media-cover-the-2020-local-elections-in-ukraine-interim-results-of-two-monitoring-activities> (дата звернення: 09.10.2021)

113. Albright M. Madam Secretary: A Memoir / Albright M.; - New York : Harper Perennial, 2013 – 592 с.

114. Balicki R., Preisner A. e-Voting – szanse, możliwości, zagrożenia. Alternatywne sposoby głosowania a aktywizacja elektoratu: międzynarod. konf. nauk. (Rzeszów, 26-27 marca 2007 r.) / red. S. Grabowska, R. Grabowski. Rzeszów, 2007. S. 50-73.

115. Business of the House Motions. UK Parliament. URL: <https://lordsbusiness.parliament.uk/ItemOfBusiness?itemOfBusinessId=73941§ionId=40&businessPaperDate=2020-03-23> (дата звернення: 07.08.2021)

116. Buquicchio G. Introductory address. European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism. Science and Technique of Democracy,

No.39. Stasbourg: Council of Europe Publ., 2005. P. 5-7.

117. CDL-AD(2016)037-e Turkey – Opinion on Emergency Decree Laws N°s667-676 adopted following the failed coup of 15 July 2016, adopted by the Venice Commission at its 109th Plenary Session, 9-10 December 2016 URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)037-e) (дата звернення: 15.10.2021)

118. Coronavirus : ce qu'il faut retenir de la journée du 12 mars URL: <https://www.lesechos.fr/monde/enjeux-internationaux/en-direct-jeudi-12-mars-coronavirus-le-point-sur-la-situation-en-france-et-dans-le-monde-1184455> (дата звернення: 14.10.2021)

119. Coronavirus : Edouard Philippe annonce la fermeture de tous les lieux publics «non indispensables» URL: https://www.lemonde.fr/politique/article/2020/03/14/edouard-philippe-annonce-la-fermeture-de-tous-les-lieux-publics-non-indispensables_6033110_823448.html (дата звернення: 21.11.2021)

120. COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU) URL: <https://www.arcgis.com/apps/dashboards/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6> (дата звернення: 02.12.2021)

121. Document Collections. HUDOC European Court of Human Rights URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 10.09.2021)

122. Does holding elections during a COVID-19 pandemic put the lives of politicians at risk? Laurent Bach Arthur Guillouzouic Clément Malgouyres URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167629621000473> (дата звернення: 17.11.2021)

123. Dziennik Ustaw 2011 r. nr 149, poz. 889. URL: <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2011/s/149/889> (дата звернення: 03.11.2021)

124. Dundas CarlW. Organizing Free and Fair Elections at Cost-Effective Level / Dundas CarlW. – London : Commonwealth Secretariat, 2013.

125. Easton David. A Systems Analysis of Political Life, New York: John

Wileyand Sons, 1965. P. 32.

126. Electoral Management Bodies as Institutions of Governance URL: <http://www.pogar.org/publications/other/undp/elections/electoralmgmtbodies-e.pdf> (дата звернення: 09.10.2021)

127. Elections postponed and held URL: <https://datastudio.google.com/u/0/reporting/0a47b7c1-82f7-4901-adc0-773fc73c582d/page/Y50cB> (дата звернення: 10.11.2021)

128. Il 19 aprile 2020 si voterà per il rinnovo del Consiglio regionale della Valle d'Aosta – La Stampa URL: <https://www.lastampa.it/aosta/2020/02/18/news/il-19-aprile-2020-si-votera-per-il-rinnovo-del-consiglio-regionale-della-valle-d-aosta-1.38484173/> (дата звернення: 21.10.2021)

129. Impact of COVID-19 on elections and referenda in Europe URL: <https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/elecdata-covid-impact> (дата звернення: 07.11.2021)

130. Ireland v. UK Judgment of 18.01.1978, Series A No 25, para 207

131. Issues, Challenges and Protocols for Conducting Elections during COVID-19 : Sharing Country Experiences URL: <https://www.idea.int/es/news-media/media/issues-challenges-and-protocols-conducting-elections-during-covid-19-sharing> (дата звернення: 18.11.2021)

132. Katz R.S. Democratic Principles and Judging 'Free and Fair'. Revisiting Free and Fair Elections: an International Round Table on Election Standards Organized by the Inter-Parliamentary Union (Geneva, Nov. 2004) / ed. M.D. Boda. Geneva: Inter-Parliamentary Union, 2004. P. 17-39.

133. Koalicja Obywatelska proponuje wybory prezydenckie za rok. TVN24. URL: <https://tvn24.pl/wybory-prezydenckie-2020/wybory-prezydenckie-2020-borys-budka-i-koalicja-obywatelska-proponuje-nowy-termin-wyborow-4560384> (дата звернення: 18.10.2021)

134. Lee, Rachel (8 April 2016). "Early voting begins for general election".

The Korea Times. URL:
http://www.koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/04/116_202228.html (дата звернення: 19.11.2021)

135. Mariusz Jałoszewski, Agata Szczęśniak (17 April 2020). "PiS pozbawił uprawnień PKW. Hermeliński: "To woła o pomstę do nieba"". URL: <https://oko.press/pis-pozbawil-uprawnien-pkw-hermelinski-to-wola-o-pomste-do-nieba/> (дата звернення: 02.11.2021)

136. Observation of the presidential election in Ukraine (31 March and 21 April 2019) URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=27698&lang=en> (дата звернення: 14.11.2021)

137. Opinia Sądu Najwyższego na temat ustawy o szczególnych zasadach przeprowadzania wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r. (PDF). URL: https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/senatinicjatywypliki/8143/4/099_sn.pdf (дата звернення: 01.12.2021)

138. PACE Recommendation 1713 (2005), Democratic oversight of the security sector in member states URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17360&lang=en> (дата звернення: 25.11.2021)

139. Postconflict Elections, Democratization, and International Assistance / Kumar Krishna (ed). – Boulder, Colorado : Lynne Rienner, 1998.

140. Prof. Chmaj: Dziś nie da się przeprowadzić wyborów bezpiecznych dla obywateli". URL: <https://wyborcza.pl/7,75398,25799457,prof-chmaj-dzis-nie-da-sie-przeprowadzic-wyborow-bezpiecznych.html> (дата звернення: 19.11.2021)

141. Protection of human rights in emergency situations URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17726&lang=en> (дата звернення: 17.10.2021)

142. Résultats et suivi des taux de participation au premier tour des élections municipales et communautaires 2020 URL:

<https://www.interieur.gouv.fr/Actualites/L-actu-du-Ministere/Resultats-et-suivi-des-taux-de-participation-au-premier-tour-des-elections-municipales-et-communautaires-2020> (дата звернення: 21.08.2021)

143. S. Vignon Des maires en campagne (s) Politix, 1 (2016), pp. 17-42
URL: <https://www.cairn.info/revue-politix-2016-1-page-17.htm> (дата звернення: 21.08.2021)

144. South Korea. Sustainable Governance Indicators. URL: https://www.sgi-network.org/2015/South_Korea/Quality_of_Democracy (дата звернення: 29.09.2021)

145. The Spanish Constitution URL: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf> (дата звернення: 16.07.2021)

146. Spat over presidential election tests Poland's ruling coalition By Anna Koper, Marcin Gocłowski URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-poland-election/spat-over-presidential-election-tests-polands-ruling-coalition-idUSKBN21L0N7> (дата звернення: 21.08.2021)

147. Speech by Madeleine Moon at the Press Conference on Ukraine Parliamentary Elections URL: <https://www.nato-pa.int/document/mm-speech-press-conference-ukraine-elections> (дата звернення: 14.09.2021)

148. Szumowski o przedłużeniu kadencji prezydenta: bardzo dobra propozycja URL: <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wybory-prezydenckie-2020-szumowski-o-propozycji-gowina-bardzo-dobra/glwkyry> (дата звернення: 21.10.2021)

149. Valle d'Aosta, rinviate sine die le elezioni regionali a causa dell'emergenza coronavirus. La Repubblica URL: https://torino.repubblica.it/cronaca/2020/03/23/news/valle_d_aosta_rinviate_sine_die_le_elezioni_regionali_a_causa_dell_emergenza_coronavirus-252078467/ (дата звернення: 17.11.2021)

150. Yuriychuk Y., Antoniuk D. /Yevheniya Yuriychuk, Dmytro Antoniuk

Clientelism in the electoral process as a manifestation political corruption. Case of Ukraine // Wschód Europy / Studia Humanistyczno-Społeczne • Восток Европы • East of Europe vol 7, 1 / 2021, p. 101-118. DOI:10.17951/we.2021.7.1.101-118. ISSN: 2450-4866

151. 오늘 中·日 등 재외투표 시작... 美·英·獨 빠진 반쪽짜리. URL: https://www.chosun.com/site/data/html_dir/2020/04/01/2020040104673.html

(дата звернення: 18.11.2021)

152. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

153. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004 № 1932-IV

154. Закон України «Про Державний реєстр виборців» від 22.02.2007 № 698-V

155. Вебсторінка Центральної виборчої комісії URL: <https://www.cvk.gov.ua/> (дата звернення: 05.12.2021)

156. Київська міська територіальна виборча комісія URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/kyuivska-miska-terytorialna-vyborcha-komisiya> (дата звернення: 05.12.2021)

157. Краматорська міська територіальна виборча комісія URL: <https://krm.gov.ua/kramatorska-miska-terytorialna-vyborcha-komisiya/> (дата звернення: 05.12.2021)

158. Львівська обласна територіальна виборча комісія URL: <https://lvivoblrada.gov.ua/lvivska-oblasna-teritorialna-vyborcha-komisiya> (дата звернення: 05.12.2021)

159. Чернівецька міська територіальна виборча комісія Чернівецького району URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm054pid112=31pid102=1848pf7691=64721pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html (дата звернення: 05.12.2021)

ДОДАТКИ

Додаток А.

Порядок здійснення протиепідемічних заходів під час організації та проведення виборів

Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 14.09.2020 № 846 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641» затверджено Порядок здійснення протиепідемічних заходів під час організації та проведення виборів (далі — «Порядок»)

Цей Порядок визначає механізм здійснення протиепідемічних заходів під час організації та проведення виборів на період дії карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Порядком, зокрема встановлюються наступні протиепідемічні заходи.

На вході до приміщення виборчої комісії, приміщення для голосування:

- обладнуються місця із спиртовмісними дезинфікуючими (антисептичними) засобами для рук (стійки, станції, настінні диспенсери тощо);
- розміщуються інформаційні матеріали щодо протиепідемічних заходів, що впроваджуються.

Біля входу та у приміщенні для голосування наноситься розмітка, що вказує на необхідність дотримання фізичної дистанції не менше 1 метра та оптимальний маршрут руху для здійснення голосування.

За можливості забезпечується окремий вхід та вихід з приміщення для голосування, а потоки виборців, що входять до приміщення для голосування та залишають його, повинні бути розділені.

У приміщенні виборчої комісії, приміщенні для голосування та біля виходу з них обладнуються місця (контейнери/урни) для централізованого

збору та утилізації використаних засобів індивідуального захисту та забезпечується візуальне позначення таких місць.

У приміщенні для голосування рекомендується одночасне перебування виборців з розрахунку не більше трьох осіб на один стіл для видачі бюлетенів.

Виборцям під час проведення голосування необхідно:

- дотримуватися протиепідемічних заходів, установлених цим Порядком;
- обробити руки дезінфікуючими (антисептичними) засобами перед входом до приміщення для голосування та після виходу з нього;
- перебувати у респіраторі або захисній масці, у тому числі виготовленій самостійно, таким чином, щоб були прикриті рот та ніс. Члени виборчої комісії можуть звернутися до виборців з проханням тимчасово зняти маску для підтвердження особи;
- мінімізувати час перебування у приміщенні для голосування;
- утриматися від відвідування приміщень для голосування разом з дітьми;
- після виходу з приміщення для голосування залишити одноразові рукавички, інші одноразові засоби індивідуального захисту в контейнерах/урнах для централізованого збору та утилізації використаних засобів індивідуального захисту;
- за можливості для здійснення голосування використовувати особисту ручку.

Для випадків, коли у виборця, який прийшов на виборчу дільницю, виявлено підвищення температури тіла понад 37,2 °С та/або симптоми респіраторних захворювань, у приміщенні для голосування на кожній з виборчих дільниць необхідно облаштувати відокремлені кабінку та виборчу скриньку для голосування.

Виборцям, які підлягають самоізоляції відповідно до пункту 20 постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641 «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних

заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», рекомендується здійснювати голосування за місцем перебування. Виборці, які виявили бажання проголосувати за місцем перебування, не пізніше 20 години останньої п'ятниці перед днем виборів повинні подати заяву з доданою довідкою медичної установи про стан їх здоров'я для прийняття відповідною дільничною виборчою комісією на її засіданні рішення щодо їх включення до витягу із списків виборців для голосування за місцем їх перебування.

Виборцю необхідно самостійно, не передаючи документ в руки членам виборчої комісії, показати документ, який підтверджує особу та громадянство України. При цьому виборець самостійно (за можливості) перегортає сторінку документа для повного ознайомлення з його даними членами виборчої комісії.

На спеціальних виборчих дільницях можуть встановлюватися додаткові протиепідемічні заходи відповідно до встановленого режиму перебування закладу чи установи, на території яких розташована виборча дільниця.

Постанова по справі №855/77/20

ПОСТАНОВА

Іменем України

24 жовтня 2020 року

Київ

справа №855/77/20

адміністративне провадження №А/9901/31/20

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного

адміністративного суду:

судді-доповідача - Уханенка С.А.,

суддів: Кашпур О.В., Шевцової Н.В.,

розглянув у порядку письмового провадження апеляційну скаргу Дніпропетровської обласної організації політичної партії «Команда Дніпра» на рішення Шостого апеляційного адміністративного суду від 22 жовтня 2020 року (головуючий суддя Мельничук В.П., судді: Лічевецький І.О., Оксененко О.М.) у справі за позовом Дніпропетровської обласної організації політичної партії «Команда Дніпра» до Центральної виборчої комісії про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії,

У С Т А Н О В И В:

21 жовтня 2020 року Дніпропетровська обласна організація політичної партії "Команда Дніпра" звернулася з позовом до Центральної виборчої комісії (далі - ЦВК), у якому просила:

- визнати протиправною бездіяльність ЦВК, яка полягає в незупиненні виборчого процесу на чергових виборах депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, які призначені на 25 жовтня 2020 року постановою Верховної Ради України від 15.07.2020 №795-ІХ, через катастрофічне розповсюдження в Україні небезпечного для життя людей інфекційного захворювання - коронавірусної хвороби COVID-19;

- зобов'язати ЦВК зупинити виборчий процес на чергових виборах депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, які призначені на 25 жовтня 2020 року постановою Верховної Ради України від 15.07.2020 №795-IX, до встановлення в Україні задовільної епідеміологічної ситуації, яка дозволить провести вибори безпечно для життя та здоров'я їх учасників.

Позов обґрунтовано тим, що ЦВК відповідно до положень статей 3, 27, 38 і 69 Конституції України [152] зобов'язана забезпечити безпечні для людей умови проведення виборів. Недотримання цієї умови створює істотні перешкоди для явки виборців, у тому числі прихильників політичної партії «Команда Дніпра», на виборчі ділянки для здійснення волевиявлення, які полягають в загрозі зараження смертельно небезпечною інфекційною хворобою COVID-19, пандемія якої має місце в усьому світі, що було оголошено Всесвітньої організацією охорони здоров'я 11 березня 2020 року та є загальновідомим фактом. Так само порушуються виборчі права осіб, які перебувають на самоізоляції та обсервації, а направлення працівників територіальних виборчих комісії для організації голосування за місцями перебування хворих на COVID-19 наражає на небезпеку їх і невизначене коло їхніх близьких осіб. Отже, на думку позивача, проведення цих виборів в умовах пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 виключає можливість дотримання основних принципів виборчого права, що спричиняє шкоду правам і законним інтересам партії. Натомість ЦВК не вживає заходів для запобігання цій небезпеці шляхом зупинення виборчого процесу, що є підставою для зобов'язання відповідача вчинити відповідні дії.

Рішенням Шостого апеляційного адміністративного суду від 22 жовтня 2020 року у задоволенні позову відмовлено.

Судове рішення мотивоване тим, що виборчий процес є безперервним та не може бути скасованим, зупиненим або перенесеним, крім випадків його зупинення у зв'язку з введенням в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану. Оскільки такий стан в Україні чи в

окремих її місцевостях не вводився, то у ЦВК немає підстав для зупинення виборчого процесу. Водночас уповноваженими органами державної влади, зокрема і відповідачем, з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19 прийняті відповідні нормативно-правові акти та вжиті заходи, спрямовані на забезпечення належної епідеміологічної обстановки на території України, у тому числі на створення належних умов для безпечної організації та проведення голосування на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року.

В апеляційній скарзі Дніпропетровська обласна організація політичної партії «Команда Дніпра» просить скасувати рішення суду першої інстанції та ухвалити нове рішення, яким позов задовольнити.

За доводами позивача, суд першої інстанції, усупереч статті 3 Конституції України, визнав пріоритет виборчого процесу як особливого і найважливішого інструменту демократії над життям і здоров'ям людей, які є найвищою цінністю для держави та суспільства.

У відзиві на апеляційну скаргу ЦВК просить відмовити в її задоволенні, посилаючись на законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції.

Справа розглядається в порядку письмового провадження за наявними у ній матеріалами, оскільки жодний з учасників справи у судове засідання не прибув, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання. У зв'язку з цим фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється (частина четверта статті 229, пункт 2 частини першої статті 311 КАС України).

Заслухавши суддю-доповідача, перевіривши правильність застосування судом першої інстанції норм матеріального і процесуального права, колегія суддів виходить з такого.

Постановою Верховної Ради України від 15.07.2020 №795-IX «Про призначення чергових місцевих виборів у 2020 році» призначено чергові

вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів на неділю 25 жовтня 2020 року.

Постановою ЦВК від 08.08.2020 №160 «Про перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2020 року» на неділю, 25 жовтня 2020 року, призначено перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів.

30 серпня 2020 року ЦВК прийнято постанову №208 «Про початок виборчого процесу місцевих виборів 25 жовтня 2020 року», якою початок виборчого процесу місцевих виборів, призначених на 25 жовтня 2020 року, оголошено з 05 вересня 2020 року.

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Виборчий кодекс України відповідно до Конституції України визначає гарантії права громадян на участь у виборах, регулює підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів.

Частиною першою статті 20 Виборчого кодексу України визначено, що виборчий процес – це здійснення протягом встановленого цим Кодексом періоду часу суб'єктами, визначеними статтею 22 цього Кодексу, виборчих процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та офіційним оголошенням (офіційним оприлюдненням) їх результатів.

Виборчий процес є безперервним та не може бути скасованим,

зупиненим або перенесеним (частина друга статті 20 Виборчого кодексу України).

За приписами частин третьої і четвертої статті 20 Виборчого кодексу України у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України. Після набрання чинності відповідним указом Президента України Центральна виборча комісія ухвалює рішення щодо припинення виборчого процесу на всій території України або в окремих її місцевостях, яким визначає порядок завершення виборчих процедур, які були розпочаті в межах відповідного виборчого процесу.

Отже, наведеними нормами Виборчого кодексу України встановлений принцип безперервності виборчого процесу, а єдиною підставою для його припинення передбачено введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану.

Оскільки в Україні чи в окремих її місцевостях не введений воєнний або надзвичайний стан, то суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відсутність у ЦВК законодавчого обов'язку ухвалити рішення щодо припинення виборчого процесу на всій території України або в окремих її місцевостях.

Водночас на виконання статті 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, Виборчий кодекс України зобов'язує ЦВК забезпечити належні умови для організації та проведення виборів.

10 жовтня 2020 року ЦВК прийняла постанову №364 «Про невідкладні заходи щодо створення належних умов для безпечної організації та проведення голосування на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року», якою

звернулася до Кабінету Міністрів України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства фінансів України, Міністерства освіти і науки України, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів (посадових осіб), які відповідно до закону здійснюють їх повноваження, стосовно необхідності невідкладного вирішення питань щодо створення належних умов для здійснення протиепідемічних заходів, спрямованих на недопущення поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, під час організації та проведення виборів 25 жовтня 2020 року.

Постановою ЦВК від 22.10.2020 №409 «Про окремі питання здійснення виборчих процедур з організації підготовки та проведення виборів 25 жовтня 2020 року в умовах поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» звернуто увагу територіальних та дільничних виборчих комісій, які забезпечують організацію підготовки та проведення виборів 25 жовтня 2020 року, а також інших суб'єктів та учасників виборчого процесу, що виборчі процедури з організації підготовки та проведення виборів 25 жовтня 2020 року реалізуються відповідно до Виборчого кодексу України та Закону України «Про вибори народних депутатів України» із здійсненням протиепідемічних заходів відповідно до Порядку здійснення протиепідемічних заходів під час організації та проведення виборів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року №641 «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», та затверджено Рекомендації щодо здійснення виборчих процедур з організації підготовки та проведення виборів 25 жовтня 2020 року в умовах поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-

CoV-2 (додаються).

Питання забезпечення відповідачем безпечних умов для організації та проведення голосування на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року не є предметом цього спору.

За таких обставин Верховний Суд погоджується з висновками Шостого апеляційного адміністративного суду щодо відсутності підстав для задоволення позову.

Відповідно до статті 316 КАС України суд апеляційної інстанції залишає апеляційну скаргу без задоволення, а рішення або ухвалу суду - без змін, якщо визнає, що суд першої інстанції правильно встановив обставини справи та ухвалив судові рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права

Оскаржене рішення суду першої інстанції є законним та обґрунтованим, висновки цього суду відповідають нормам матеріального та процесуального права, тому підстави для скасування чи зміни оскарженого рішення суду відсутні.

Керуючись статтями 271-273, 278, 308, 310, 315, 316, 321, 322 КАС України, Суд

ПОСТАНОВИВ:

Апеляційну скаргу Дніпропетровської обласної організації політичної партії «Команда Дніпра» залишити без задоволення, а рішення Шостого апеляційного адміністративного суду від 22 жовтня 2020 року – без змін.

Постанова набирає законної сили з моменту її підписання суддями, є остаточною та не може бути оскаржена.

Суддя-доповідач

Судді:

С.А. Уханенко

О.В. Кашпур

Н.В. Шевцова

Постанова по справі № 457/1293/20

Справа № 457/1293/20

провадження №3/457/830/20

**ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

27 жовтня 2020 року м. Трускавець

Суддя Трускавецького міського суду Марчук В.І., розглянувши матеріали справи, які надійшли від Трускавецького ВП Дрогобицького ВП ГУНП у Львівській області, про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, який проживає та зареєстрований за адресою: АДРЕСА_1, не працює, за ст. 44-3 КУпАП,-

в с т а н о в и в:

25.10.2020 року о 09 год. 30 хв. ОСОБА_1 перебував у м. Трускавець по вул. Садова, 14 у громадському будинку, а саме: у приміщенні школи № 1, де знаходиться виборча дільниця № 461809, без одягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема, респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, чим порушив п.п. 1 п. 10 постанови Кабінету Міністрів України № 641 від 22.07.2020 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 956 від 13.10.2020 року).

Правопорушник у судовому засіданні щиро розкався у вчиненому, просив вибачення, обіцяв у майбутньому не повторювати таких дій.

Згідно п.п.1 п.2 постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. №211 «Про запобігання поширенню на території України гострої

респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» заборонено з 6 квітня 2020 р. перебування в громадських місцях без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіратора або захисної маски, у тому числі виготовлених самостійно.

20.05.2020 року Кабінетом Міністрів України прийнято постанову №392 «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», згідно п.п. 1 п.3 якої на період дії карантину забороняється перебування в громадських будинках і спорудах, громадському транспорті без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, у тому числі виготовлених самостійно.

Пунктом 1 Постанови Кабінету Міністрів України №641 від 22.07.2020 року встановлено з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, з 1 серпня до 31 серпня 2020 р. на території Автономної Республіки Крим, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Київської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей, м.Києва, м.Севастополя карантин, продовживши на всій території України дію карантину, встановленого постановами Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» та від 20 травня 2020 р. №392 «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої

коронавірусом SARS-CoV-2».

Згідно зі ст. 44-3 КУпАП порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, тягне за собою накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Крім визнання своєї вини, вина правопорушника у вчиненому правопорушенні за ст.44-3 КУпАП також доведена матеріалами справи, а саме: протоколом про адміністративне правопорушення серії ВАБ № 349231 від 25.10.2020 року, рапортом дільничного офіцера поліції СППП Трускавецького ВП Дрогобицького ВП ГУНП у Львівській області Борковського І. від 25.10.2020 року, поясненнями ОСОБА_1 від 25.10.2020 року, що знаходяться у матеріалах справи.

Згідно зі ст. 22 КУпАП при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням.

Адміністративне стягнення є мірою відповідальності та застосовується з метою виховання особи, що вчинила адміністративне правопорушення, у дусі точного і неухильного додержання Конституції, законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, запобігання вчинення нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

У справі «Ізмайлов проти Росії» (п. 38 рішення від 16.10.2008 року), Європейський суд з прав людини вказав, що при призначенні покарання для того, щоб втручання (вилучення спеціального права) вважалось

пропорційним, воно має відповідати тяжкості правопорушення і не становити особистий надмірний тягар для особи.

Суд вважає, що для виховання ОСОБА_2 в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття та попередження вчинення ним нових правопорушень достатньо обмежитись усним зауваженням. Враховуючи, що ОСОБА_1 вчинив адміністративне правопорушення, передбачене ст. 44-3 КУпАП, однак будь-яких негативних наслідків від його дій не настало, тому вчинене правопорушення необхідно вважати малозначним, внаслідок чого відповідно до вимог ст. 22 КУпАП ОСОБА_1 слід звільнити від адміністративної відповідальності, а справу відносно нього закрити з оголошенням йому усного зауваження.

На підставі наведеного, керуючись ст. 22, ст. 44-3, ст. 283-287 КУпАП,-

п о с т а н о в и в:

Провадження в справі про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 44-3 КУпАП, щодо ОСОБА_1 закрити в зв'язку із звільненням його від адміністративної відповідальності за малозначністю вчиненого.

Оголосити ОСОБА_1 усне зауваження.

На постанову може бути подана апеляційна скарга до Львівського апеляційного суду впродовж 10 днів з дня винесення постанови.

Суддя: В. І. Марчук

Характеристика «червоної зони» епідемічної небезпеки станом на дату проведення місцевих виборів 2020 р. (витяг з Постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641 «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2»)

«[...]8. У регіоні з показником захворюваності на COVID-19 меншим, ніж базовий, встановлюється “зелений” рівень епідемічної небезпеки.

У разі перевищення в регіоні базового рівня захворюваності на 100 тис. населення на території окремих адміністративно-територіальних одиниць регіону встановлюються такі рівні епідемічної небезпеки:

Рівень епідемічної небезпеки	Райони, міста обласного значення з кількістю населення менше 70 тис. осіб, обласні центри, м. Київ і Севастополь	Райони, міста обласного значення з кількістю населення 70 тис. осіб і більше
“Жовтий”	від 40 до 160	від 40 до 120
“Помаранчевий”	від 160 до 320	від 120 до 320
“Червоний”	більше 320	більше 320

У разі коли на території окремих адміністративно-територіальних одиниць регіону, чисельність населення яких становить 75 та більше відсотків всього населення регіону, встановлено “помаранчевий” або “червоний” рівень епідемічної небезпеки, “помаранчевий” рівень епідемічної небезпеки встановлюється на території такого регіону в цілому.

“Червоний” рівень епідемічної небезпеки на території окремих адміністративно-територіальних одиниць регіону може бути встановлений за рішенням Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та

надзвичайних ситуацій у разі наявності однієї з таких ознак:

завантаженість більше 75 відсотків ліжок у закладах охорони здоров'я регіону, визначених керівником робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації медико-біологічного характеру державного рівня, пов'язаної з поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, для госпіталізації пацієнтів з підтвердженим випадком та з підозрою на інфікування COVID-19, протягом п'яти днів підряд без урахування ліжок, відведених для лікування у дитячих відділеннях/закладах.

З метою визначення епідеміологічної доцільності запровадження окремих протиепідемічних обмежень, передбачених пунктом 15 цієї постанови, на засідання Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій запрошуються представники регіональних комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, на території яких запроваджуються протиепідемічні обмеження “червоного” рівня епідемічної небезпеки, з правом дорадчого голосу[...]

15. На території регіону (адміністративно-територіальної одиниці), на якій встановлено “червоний” рівень епідемічної небезпеки, застосовуються за рішенням Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій визначені цим пунктом обмеження (одне, декілька або усі), згідно з якими додатково до протиепідемічних обмежень, передбачених для “зеленого”, “жовтого” та “помаранчевого” рівня епідемічної небезпеки, забороняються:

1) регулярні та нерегулярні перевезення пасажирів автомобільним, залізничним транспортом, міським електротранспортом, метрополітеном у міському сполученні, крім перевезення:

легковими автомобілями, кількість пасажирів, включаючи водія, в яких не більше п'яти осіб без урахування осіб віком до 14 років;

службовими та/або орендованими автомобільними транспортними

засобами підприємств, закладів та установ за умови забезпечення водіїв та пасажирів під час таких перевезень засобами індивідуального захисту в межах кількості місць для сидіння і виключно за маршрутами руху, про які поінформовано не менше ніж за два дні органи Національної поліції;

1-1) посадка пасажирів у транспорт приміського, міжміського, внутрішньообласного та міжобласного сполучення;

2) відвідування закладів освіти здобувачами освіти, крім учнів (вихованців) спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів за умови дотримання в них відповідних санітарних і протиепідемічних заходів та здійснення обов'язкового щоденного контролю стану здоров'я учнів (вихованців);

3) приймання відвідувачів суб'єктами господарювання, які провадять діяльність у сфері культури, крім відвідувачів “автоконцертів”;

4) приймання відвідувачів у кінотеатрах (крім “автокінотеатрів”);

5) приймання відвідувачів суб'єктами господарювання, які провадять діяльність у сфері громадського харчування (барів, ресторанів, кафе тощо);

6) приймання відвідувачів у торговельно-розважальних центрах;

7) приймання відвідувачів в інших закладах розважальної діяльності;

8) приймання відвідувачів суб'єктами господарювання, які провадять діяльність у сфері торговельного і побутового обслуговування населення, крім:

торгівлі продуктами харчування, паливом, засобами гігієни, лікарськими засобами та виробами медичного призначення, ветеринарними препаратами, кормами, пестицидами та агрохімікатами, насінням і садивним матеріалом;

провадження банківської та страхової діяльності, а також медичної практики, ветеринарної практики, діяльності автозаправних комплексів, діяльності з технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів, технічного обслуговування реєстраторів розрахункових операцій, діяльності

з ремонту комп'ютерів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, об'єктів поштового зв'язку;

торговельної діяльності та діяльності з надання послуг громадського харчування із застосуванням адресної доставки замовлень;

9) відвідування отримувачами соціальних або реабілітаційних послуг установ і закладів, що надають соціальні або реабілітаційні послуги сім'ям, особам, що перебувають у складних життєвих обставинах (тимчасове, денне перебування), крім установ і закладів, які надають соціальні послуги екстрено (кризово), центрів обліку бездомних осіб, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, соціального патрулювання.

16. На території регіону або окремої адміністративно-територіальної одиниці регіону, на якій встановлено “жовтий”, “помаранчевий” та “червоний” рівень епідемічної небезпеки, додатково можуть застосовуватись обмежувальні протиепідемічні заходи, визначені рішенням Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій або органів державної влади та органів місцевого самоврядування[...]

42-1. Рекомендувати закладам загальної середньої освіти встановити з 15 до 30 жовтня 2020 р. канікули, у наступний період - можливий перехід на дистанційне і змішане навчання з урахуванням епідемічної ситуації, а закладам професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої та вищої освіти перейти з 15 жовтня до 15 листопада 2020 р. на дистанційну форму навчання з рекомендованим виїздом студентів із гуртожитків (крім сиріт; осіб, позбавлених батьківського піклування, здобувачів освіти з тимчасово окупованих територій в Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, регіонів із “червоним” рівнем епідемічної небезпеки, іноземних громадян та осіб без громадянства, здобувачів освіти, які поєднують навчання з роботою).